

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

**ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΚΑΙ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ**

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

**ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΚΑΙ
ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ**

Μετάφραση
Νίκος Β. Αλεξίου

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

Ο αναρχισμός –όπως εν γένει ο σοσιαλισμός, αλλά και κάθε άλλο κοινωνικό κίνημα– δεν έχει φυσικά αναπτυχθεί μέσα απ' την επιστήμη ή κάποια φιλοσοφική σχολή. Οι κοινωνικές επιστήμες απέχουν πολύ ακόμη από την εποχή που θα είναι τόσο ακριβείς όσο η φυσική και η χημεία. Αλλά και η μετεωρολογία δεν μπορεί μέχρι σήμερα να προβλέψει τον καιρό έναν μήνα ή έστω μια βδομάδα πριν. Θα ήταν επομένως παράλογο να περιμένουμε από τις νεαρές κοινωνικές επιστήμες που ασχολούνται με φαινόμενα πολύ πιο σύνθετα απ' ό,τι οι άνεμοι και η βροχή, να προβλέψουν διάφορα κοινωνικά γεγονότα με κάποια σχετική βεβαιότητα. Άλλωστε, δεν θα πρέπει να λησμονούμε ότι και οι επιστήμονες δεν είναι παρά ανθρώπινα όντα και ότι οι περισσότεροι εξ αυτών είτε ανήκουν εκ καταγωγής στις ιδιοκτητικές τάξεις και είναι διαποτισμένοι με τις προκαταλήψεις της τάξης τους, είτε στην πραγματικότητα υπηρετούν την κυβέρνηση. Επομένως, ο αναρχισμός δεν προέρχεται ούτε από τα πανεπιστήμια. Όπως ο σοσιαλισμός εν γένει, αλλά κι όλα τα άλλα κοινωνικά κινήματα, έτσι κι ο αναρχισμός γεννήθηκε μέσα στους κόλπους του λαού, θα συνεχίσει δε να είναι γεμάτος ζωή και δημιουργική δύναμη μόνο όσο παραμένει υπόθεση του λαού.

Σε όλες τις εποχές, δύο τάσεις μέσα στην ανθρώπινη κοινωνία ήταν συνεχώς σε πόλεμο. Απ' την μια μεριά, οι μάζες διαμόρφωσαν, με την μορφή εθίμων, μια σειρά θεσμών που ήταν απαραίτητοι προκειμένου να υπάρξει κοινωνική ζωή –να διασφαλισθεί η ειρήνη μεταξύ των ανθρώπων, να επιλυθεί κάθε διαφορά που πιθανόν να προέκυπτε και να υπάρξει αλληλοβοήθεια σε κάθε περίπτωση που απαιτεί συνεργατική προσπάθεια.

Η άγρια φυλή στην πιο πρώιμη φάση της, η κοινότητα του χωριού, η ένωση των κυνηγών και, αργότερα, οι βιομηχανικές

ΤΙΤΛΟΣ: Σύγχρονη Επιστήμη και Αναρχισμός
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Πέτρος Κροπότκιν
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Νίκος Β. Αλεξίου
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ: Α.Γ.
ΕΚΔΟΣΕΙΣ: Ελεύθερος Τύπος
Βαλτετσίου 53
10681 Αθήνα
τηλ. 210-3802040
ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Δεκέμβριος 2004

συντεχνίες των ελεύθερων πόλεων-δημοκρατιών του Μεσαίωνα, οι αρχές του διεθνούς δικαίου, τις οποίες επεξεργάστηκαν αυτές οι πόλεις για να διευθετήσουν τις μεταξύ τους σχέσεις στις παλιές αυτές εποχές, και πολλοί άλλοι θεσμοί, δεν δημιουργήθηκαν από νομοθέτες αλλά από την δημιουργική δύναμη των ανθρώπων.

Σε όλες τις εποχές επίσης, εμφανίστηκαν μάγοι, προφήτες, ιερείς και αρχηγοί στρατιωτικών οργανώσεων οι οποίοι προσπάθησαν να εγκαθιδρύσουν και να παγιώσουν την εξουσία τους πάνω στους ανθρώπους. Υποστήριζαν ο ένας τον άλλον και συνήψαν συμμαχίες για να μπορούν να βασιλεύουν πάνω στους ανθρώπους, να τους κρατούν υποταγμένους και να τους υποχρεώνουν να εργάζονται για τους αφέντες.

Ο αναρχισμός είναι ολοφάνερα εκπρόσωπος της πρώτης τάσης, δηλαδή της δημιουργικής, εποικοδομητικής δύναμης των ιδίων των ανθρώπων που επεδίωκαν να αναπτύξουν θεσμούς του κοινού δικαίου, προκειμένου να προστατευτούν απ' την δίψασμένη για εξουσία μειοψηφία. Μέσω της ίδιας της λαϊκής δημιουργικής δύναμης και της εποικοδομητικής δραστηριότητας που βασίζεται στην σύγχρονη επιστήμη και τεχνική, ο αναρχισμός προσπαθεί τώρα με τον ίδιο τρόπο να αναπτύξει θεσμούς που θα εξασφαλίσουν την ελεύθερη εξέλιξη της κοινωνίας. Συνεπώς, υπ' αυτήν την έννοια, αναρχικοί και κρατιστές υπήρχαν σε κάθε ιστορική περίοδο.

Πέραν τούτου, πάντοτε συμβαίνει οι θεσμοί, ακόμη κι εκείνοι που αρχικώς δημιουργήθηκαν με σκοπό την εξασφάλιση της ισότητας, της ειρήνης και της αλληλοβοήθειας, με το πέρασμα του χρόνου να απολιθώνονται, να χάνουν το αρχικό τους νόημα, να περιέρχονται υπό τον έλεγχο της άρχουσας μειοψηφίας και, τελικώς, να γίνονται εμπόδιο στο άτομο, στις προσπάθειές του για περαιτέρω ανάπτυξη. Το αποτέλεσμα είναι να εξεγείρονται οι άνθρωποι εναντίον αυτών των θεσμών. Αλλά ενώ μερικοί απ' αυτούς τους δυσσχεστούς προσπάθησαν να αποτινάξουν τον ζυγό των παλιών θεσμών, της κάστας, της κοινότητας ή της συντε-

χνίας, με αποκλειστικό σκοπό να κυριαρχήσουν πάνω στους υπόλοιπους και να πλουτίσουν εις βάρος τους, άλλοι επεδίωξαν να τροποποιήσουν αυτούς τους θεσμούς προς το συμφέρον του συνόλου, ιδίως για να αποτινάξουν την εξουσία που είχε εδραιώσει την κυριαρχία της επί της κοινωνίας. Όλοι οι πραγματικά σοβαροί μεταρρυθμιστές –πολιτικοί, θρησκευτικοί και οικονομικοί– ανήκουν σ' αυτήν την κατηγορία. Ανάμεσά τους δε, πάντοτε εμφανίστηκαν άτομα τα οποία, χωρίς να περιμένουν την στιγμή που όλοι οι συμπατριώτες τους, ή τουλάχιστον οι περισσότεροι εξ αυτών, θα υιοθετούσαν τις ίδιες απόψεις, ρίχτηκαν στον αγώνα εναντίον της καταπίεσης, μαζικά, όπου αυτό ήταν δυνατόν, και μεμονωμένα, όπου δεν γινόταν αλλιώς. Αυτοί ήταν οι επαναστάτες τούς οποίους συναντάμε σε όλες τις εποχές.

Αλλά και οι ίδιοι οι επαναστάτες, γενικότερα, ανήκουν σε δύο κατηγορίες. Μερικοί εξ αυτών, επαναστατώντας κατά της κατεστημένης εξουσίας, δεν επιδιώκουν να την καταργήσουν αλλά να την πάρουν στα χέρια τους. Στην θέση της εξουσίας που έχει γίνει καταπιεστική, οι εν λόγω μεταρρυθμιστές επιδιώκουν να δημιουργήσουν μια άλλη, υποσχόμενοι ότι αν την ασκούσαν αυτοί, θα είχαν πάντα ως γνώμονα τα συμφέροντα των ανθρώπων και θα εκπροσωπούσαν τον ίδιο τον λαό. Με αυτόν τον τρόπο όμως, εγκαθιδρύθηκε η εξουσία των καισάρων στην αυτοκρατορική Ρώμη, ανέτειλε η εξουσία της Εκκλησίας τούς πρώτους αιώνες μετά την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, και αναπτύχθηκε η τυραννία των δικτατόρων στις μεσαιωνικές κοινότητες την εποχή της παρακμής τους. Στην ίδια τάση στηρίχτηκαν επίσης βασιλιάδες και τσάροι για να εγκαθιδρύσουν την εξουσία τους στα τέλη της φεουδαρχικής περιόδου. Η πίστη σε έναν αυτοκράτορα «για τον λαό» –δηλαδή ο καισαρισμός– δεν έχει πεθάνει ακόμη.

Όμως, όλη αυτήν την χρονική περίοδο, υπήρχε και μια άλλη τάση. Σε κάθε εποχή, ξεκινώντας από την Αρχαία Ελλάδα, υπήρχαν άτομα και λαϊκά κινήματα που δεν απέβλεπαν στην αντικατάσταση μιάς κυβέρνησης από μια άλλη αλλά στην κατάργηση

κάθε εξουσίας. Διακήρυξαν τα υπέρτατα δικαιώματα του ατόμου και του λαού και προσπάθησαν να απελευθερώσουν τους λαϊκούς θεσμούς από δυνάμεις ξένες κι επιβλαβείς γι' αυτούς, ώστε ανεμπόδιστο το δημιουργικό δαιμόνιο του λαού να τους αναπλάσει σύμφωνα με τις νέες απαιτήσεις. Στην Ιστορία των αρχαίων ελληνικών δημοκρατιών, και ιδίως σ' εκείνη των μεσαιωνικών κοινοπολιτειών, βρίσκουμε πάμπολλα παραδείγματα αυτού του αγώνα. Επομένως, υπ' αυτήν την έννοια, ιακωβίνοι και αναρχικοί υπήρξαν σε όλες τις εποχές ανάμεσα στους μεταρρυθμιστές και τους επαναστάτες.

Στο παρελθόν, υπήρχαν ακόμη μεγάλα λαϊκά κινήματα που είχαν αυτόν τον (αναρχικό) χαρακτήρα. Πολλές χιλιάδες λαού εξεγέρθηκαν τότε ενάντια στην εξουσία – στα όργανα, τα δικαστήρια και τους νόμους της – και διακήρυξαν τα υπέρτατα δικαιώματα του ανθρώπου. Αφού απέρριψαν όλους τους γραπτούς νόμους, οι οπαδοί αυτών των κινήματων προσπάθησαν να εγκαθιδρύσουν μια νέα κοινωνία βασισμένη στην ισότητα, την εργασία και την διακυβέρνηση του καθένα από την δική του συνείδηση. Στο χριστιανικό κίνημα, το οποίο στρεφόταν κατά του ρωμαϊκού νόμου, της ρωμαϊκής κυβέρνησης και της ρωμαϊκής ηθικής (ή μάλλον της ρωμαϊκής ... ανηθικότητας), και το οποίο ξεκίνησε στην Ιουδαία την εποχή της βασιλείας του Αυγούστου, υπήρχαν αναμφίβολα πολλά στοιχεία που είχαν καθαρά αναρχικό χαρακτήρα. Μόνο που διά των διαταγμάτων εκφυλίσθηκε σταδιακά σε ένα εκκλησιαστικό κίνημα με πρότυπο την αρχαία εβραϊκή Εκκλησία και την ίδια την αυτοκρατορική Ρώμη, το οποίο σκότωσε το αναρχικό σπέρμα, υιοθέτησε ρωμαϊκούς κυβερνητικούς τύπους, μεταβαλλόμενο με τον καιρό στο βασικό προπύργιο της κυβερνητικής εξουσίας, της υποδούλωσης και της καταπίεσης.

Παρομοίως, στο κίνημα των Αναβαπτιστών (το οποίο ουσιαστικά έθεσε τα θεμέλια της Μεταρρύθμισης), υπήρχε ένα σημαντικό ποσοστό αναρχισμού. Αλλά πνιγμένο καθώς ήταν από εκείνους τους μεταρρυθμιστές οι οποίοι, υπό την ηγεσία του Λούθηρου, ενώθηκαν με τους πρίγκιπες κατά των εξεγερμέ-

νων χωρικών, έσβησε μετά από τις μαζικές σφαγές των χωρικών στην Ολλανδία και την Γερμανία. Γι' αυτό οι μετριοπαθείς μεταρρυθμιστές εκφυλίσθηκαν μοιραία σε εκείνους τους συμβιβασμένους ανάμεσα στην συνείδησή τους και την κυβέρνηση, που σήμερα ονομάζονται Προτεστάντες.

Επομένως ο αναρχισμός, για να ανακεφαλαιώσουμε, οφείλει την καταγωγή του στην εποικοδομητική, δημιουργική δραστηριότητα των ανθρώπων, από την οποία έχουν δημιουργηθεί στο παρελθόν όλοι οι θεσμοί της κοινοτικής ζωής, και σε μια διαμαρτυρία – μια εξέγερση ενάντια στην εξωτερική δύναμη που έχει πλήξει αυτούς τους θεσμούς – σκοπός της οποίας είναι να προσφέρει νέες κατευθύνσεις στην δημιουργική δραστηριότητα των ανθρώπων, για να μπορέσουν να επεξεργασθούν με ανανεωμένες δυνάμεις τους αναγκαίους θεσμούς.

Στην εποχή μας, ο αναρχισμός ξεπήδησε μέσα απ' την ίδια κριτική κι επαναστατική διαμαρτυρία που επεδίωκε γενικότερα τον σοσιαλισμό. Μόνο που κάποιοι σοσιαλιστές, έχοντας καταλήξει στην άρνηση του κεφαλαίου και της κοινωνικής μας οργάνωσης που βασίζεται στην εκμετάλλευση της εργασίας, δεν προχώρησαν περισσότερο. Δεν κατήγγειλαν εκείνο που κατά την γνώμη μας αποτελεί το βασικό προπύργιο του κεφαλαίου, δηλαδή την κυβέρνηση και τους βασικούς στυλοβάτες της: τον συγκεντρωτισμό, τον νόμο (που πάντοτε θεσπίζεται από μια μειοψηφία χάριν ιδίων συμφερόντων) και τα δικαστήρια (που βασικά έχουν ιδρυθεί για να υπερασπίζονται την εξουσία και το κεφάλαιο).

Ο αναρχισμός δεν εξαιρεί από την κριτική του αυτούς τους θεσμούς. Δεν επιτίθεται μόνο κατά του κεφαλαίου αλλά και κατά των βασικών πηγών της δύναμης του καπιταλισμού: του νόμου, της εξουσίας και του κράτους.

Όμως, παρ' όλο που ο αναρχισμός, όπως και κάθε άλλο επαναστατικό κίνημα, γεννήθηκε μέσα στους κόλπους του λαού – μέσα στους αγώνες της πραγματικής ζωής κι όχι μέσα στην κάμαρα ενός φιλοσόφου – είναι πολύ σημαντικό να γνωρίζουμε

ποιά θέση κατέχει ανάμεσα στα επιστημονικά και φιλοσοφικά ρεύματα σκέψης που επικρατούν σήμερα και ποιά η σχέση του με αυτά, σε ποιά ακριβώς απ' αυτά στηρίζεται κατά κύριο λόγο και ποιά μέθοδο χρησιμοποιεί στις έρευνές του – με άλλα λόγια, σε ποιά σχολή της φιλοσοφίας του δικαίου ανήκει και με ποιά από τις τάσεις που επικρατούν σήμερα στην επιστήμη συγγενεύει περισσότερο.

Η θέση του αναρχισμού στην σύγχρονη επιστήμη

Ο αναρχισμός είναι μια κοσμοθεωρία που βασίζεται σε μια σφαιρική εξήγηση όλων των φαινομένων και αγκαλιάζει ολόκληρη την φύση – δηλαδή συμπεριλαμβάνει την ζωή των ανθρώπων κοινωνιών και τα οικονομικά, πολιτικά και ηθικά τους προβλήματα. Η μέθοδος έρευνας που χρησιμοποιεί είναι εκείνη που εφαρμόζεται στις ακριβείς φυσικές επιστήμες, αν δε φιλοδοξεί να είναι επιστημονικός, κάθε συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει, θα πρέπει να ελέγχεται με την μέθοδο με την οποία πρέπει να επαληθεύεται κάθε επιστημονικό συμπέρασμα. Σκοπός του είναι η δημιουργία μιάς συνθετικής φιλοσοφίας που να περιέχει, σε μια γενική διατύπωση, την κατανόηση όλων των φυσικών φαινομένων και, κατά συνέπεια, την ζωή των ανθρώπων κοινωνιών.

Είναι λοιπόν φυσικό ότι ο αναρχισμός μπορεί να προσφέρει νέες λύσεις στα προβλήματα της σύγχρονης ζωής και να υιοθετήσει, σχετικά με αυτά, μια θέση που διαφέρει από εκείνη όλων των πολιτικών και, ως έναν ορισμένο βαθμό, όλων των σοσιαλιστικών κομμάτων που δεν έχουν ακόμη απαλλαγεί από τις μεταφυσικές φαντασιώσεις του παρελθόντος.

Βεβαίως, η επεξεργασία μιάς ολοκληρωμένης, σφαιρικής κοσμοθεωρίας μόλις που έχει αρχίσει από την άποψη του κοινωνιολογικού της μέρους – εκείνου δηλαδή που αναφέρεται στην ζωή και την εξέλιξη των κοινωνιών. Ωστόσο, το ελάχιστο έργο που έχει συντελεσθεί, αναμφίβολα έχει έναν σημαδιακό, αν και

συχνά όχι εντελώς συνειδητό, χαρακτήρα. Στον τομέα της φιλοσοφίας του δικαίου, στην θεωρία της ηθικής, στην πολιτική οικονομία, στην Ιστορία, τόσο των εθνών όσο και των θεσμών, ο αναρχισμός έχει ήδη δείξει ότι δεν πρόκειται να περιορισθεί στα μεταφυσικά συμπεράσματα, αλλά ότι σε κάθε περίπτωση θα αναζητήσει ένα στήριγμα στο βασίλειο της φυσικής επιστήμης.

Με τον ίδιο τρόπο που οι μεταφυσικές αντιλήψεις περί ενός Παγκοσμίου Πνεύματος ή μιάς Δημιουργικής Δύναμης μέσα στην Φύση, της Ενσάρκωσης της Ιδέας, του Σκοπού της Φύσης, του Σκοπού της Ύπαρξης, του Αγνώστου, της Ανθρωπότητας (η οποία θεωρείται ότι έχει μια ξεχωριστή πνευματική υπόσταση) κ.ά. – με τον ίδιο τρόπο που εξαλείφθηκαν όλες αυτές από την σημερινή υλιστική φιλοσοφία, καθώς τα έμβρυα των γενικεύσεων που κρύβονται πίσω απ' τους σκοτεινούς αυτούς όρους μεταφράζονται στην συγκεκριμένη γλώσσα των φυσικών επιστημών – προχωρούμε για ν' ασχοληθούμε με τα δεδομένα της κοινωνικής ζωής. Κι εδώ προσπαθούμε επίσης να τραβήξουμε το μεταφυσικό πέπλο και να δούμε ποιές εμβρυακές μορφές γενικεύσεων – αν υπάρχουν τέτοιες – κρύβονται πίσω από κάθε είδους σκοτεινές λέξεις.

Όταν οι μεταφυσικοί προσπαθούν να πείσουν τον φυσιοκράτη ότι η πνευματική και ηθική ζωή του ανθρώπου αναπτύσσεται σύμφωνα με ορισμένους «εγγενείς νόμους του Πνεύματος», αυτός σηκώνει τους ώμους και συνεχίζει την μελέτη του γύρω από τα φαινόμενα της ζωής, της ευφυΐας, των αισθημάτων και των παθών, με σκοπό να δείξει ότι η λύση όλων αυτών των προβλημάτων βρίσκεται στα χημικά και φυσικά φαινόμενα. Προσπαθεί να ανακαλύψει τους φυσικούς νόμους επί των οποίων βασίζονται.

Παρομοίως, όταν λόγου χάριν λένε στους αναρχικούς ότι κάθε εξέλιξη συνίσταται σε μια θέση, μια αντίθεση και μια σύνθεση, ή ότι «σκοπός του νόμου είναι η εδραίωση της δικαιοσύνης η οποία αντιπροσωπεύει την πραγμάτωση της υπέρτατης

ιδέας», ή, πάλι, όταν τους ρωτούν ποιός κατά την γνώμη τους είναι «ο σκοπός της ζωής», αυτοί απλώς σηκώνουν τους ώμους και αναρωτιούνται πώς είναι δυνατόν, στην σημερινή κατάσταση ανάπτυξης της φυσικής επιστήμης, να υπάρχουν ακόμη οπισθοδρομικοί άνθρωποι που εξακολουθούν να πιστεύουν σε τέτοιες «λέξεις» και να εκφράζονται ακόμη στην γλώσσα του πρωτόγονου ανθρωπομορφισμού (η αντίληψη της φύσης ως ένα πράγμα που διευθύνεται από ένα ον προικισμένο με ανθρώπινες ιδιότητες). Οι αναρχικοί δεν μπορεί να ξεγελαστούν από πομπώδεις φράσεις διότι γνωρίζουν πως αυτές απλώς κρύβουν είτε άγνοια – δηλαδή ανολοκλήρωτη έρευνα – είτε, πράγμα πολύ χειρότερο, απλή δεισιδαιμονία. Έτσι τις ξεπερνούν και συνεχίζουν την μελέτη τους γύρω από παλιές αλλά και σύγχρονες κοινωνικές ιδέες και θεσμούς με την βοήθεια της επιστημονικής μεθόδου της επαγωγής. Κι ενώ το κάνουν, ανακαλύπτουν φυσικά ότι η ανάπτυξη της κοινωνικής ζωής είναι, για πρακτικούς λόγους, ασύγκριτα πιά περίπλοκη και ασύγκριτα πιά ενδιαφέρουσα απ' ό,τι θα καταλήγαμε να πιστέψουμε αν κρίναμε χρησιμοποιώντας μεταφυσικά σχήματα.

Τελευταία, ακούμε να λέγονται πολλά για την «διαλεκτική μέθοδο», στην οποία ανατέθηκε η διατύπωση του σοσιαλιστικού ιδανικού. Εμείς δεν αναγνωρίζουμε μια τέτοια μέθοδο, ούτε έχουν καμία σχέση μ' αυτήν οι σύγχρονες επιστήμες. Η «διαλεκτική μέθοδος» θυμίζει στον σύγχρονο φυσιοκράτη κάτι πολύ μακρινό – κάτι που υπήρχε κάποτε και τώρα έχει ξεχαστεί από την επιστήμη. Οι ανακαλύψεις του 19ου αιώνα στην μηχανική, την φυσική, την χημεία, την βιολογία, την ατομική ψυχολογία, την ανθρωπολογία, την ψυχολογία των εθνών κ.λπ., δεν έγιναν με την βοήθεια της διαλεκτικής μεθόδου αλλά με την φυσικο-επιστημονική μέθοδο, την μέθοδο επαγωγής και απαγωγής. Επιπλέον, εφ' όσον ο άνθρωπος αποτελεί μέρος της φύσης κι εφ' όσον η «πνευματική» του ζωή, τόσο η προσωπική όσο και η κοινωνική, αποτελεί εξ ίσου ένα φυσικό φαινόμενο όπως η ανάπτυξη ενός λουλουδιού ή η εξέλιξη της κοινωνικής ζωής ανά-

μεσα στα μυρμήγκια και τις μέλισσες, δεν υπάρχει κανένας λόγος να αλλάξουμε ξαφνικά την μέθοδο έρευνας που χρησιμοποιούμε, όταν περάσουμε από το λουλούδι στον άνθρωπο ή από μια αποικία καστόρων σε μια ανθρώπινη πόλη.

Η επαγωγική μέθοδος έχει τόσο καλά αποδείξει τα πλεονεκτήματά της, ώστε στον 19ο αιώνα, οπότε κι εφαρμόστηκε, υπήρξε η αιτία να αναπτυχθεί η επιστήμη μέσα σε 100 χρόνια περισσότερο απ' όσο αναπτύχθηκε κατά την διάρκεια των 2.000 χρόνων που προηγήθηκαν. Όταν δε, στο δεύτερο ήμισυ του αιώνα, άρχισε να εφαρμόζεται αυτή η μέθοδος στην έρευνα της ανθρώπινης κοινωνίας, δεν υπήρξε καμία περίπτωση που να χρειάστηκε να εγκαταλειφθεί αυτή και να υιοθετηθεί και πάλι ο μεσαιωνικός σχολαστικισμός. Πέραν τούτου, όταν κάποιοι φιλισταίοι φυσιοκράτες, που υποτίθεται ότι στήριζαν τα επιχειρήματά τους στον «δαρβινισμό», άρχισαν να διδάσκουν «τσάκισε όποιον είναι πιά αδύναμος από σένα, αυτός είναι ο φυσικός νόμος», ήταν εύκολο για μας να αποδείξουμε ότι αυτό κατ' αρχήν δεν ήταν ένα δαρβίνειο συμπέρασμα, και να δείξουμε, με την ίδια επιστημονική μέθοδο, ότι αυτοί οι επιστήμονες ακολουθούσαν λανθασμένο μονοπάτι: ότι δεν υπάρχει κανένας τέτοιος νόμος, ότι η ζωή των ζώων μάς διδάσκει κάτι εντελώς διαφορετικό και ότι τα συμπεράσματά τους ήταν εντελώς αντιεπιστημονικά. Ήταν τόσο αντιεπιστημονικά όσο λόγου χάριν ο ισχυρισμός ότι η ανισότητα του πλούτου αποτελεί φυσικό νόμο, ή ότι ο καπιταλισμός είναι η καλύτερη μορφή κοινωνικής ζωής που έχει επινοηθεί για την προώθηση της προόδου. Αυτή ακριβώς η φυσικο-επιστημονική μέθοδος, εφαρμοσμένη στα οικονομικά δεδομένα, μάς καθιστά ικανούς να αποδείξουμε ότι οι λεγόμενοι «νόμοι» της κοινωνιολογίας της μεσαιας τάξης, συμπεριλαμβανομένης και της πολιτικής οικονομίας, δεν είναι καθόλου νόμοι αλλά απλώς προβλέψεις ή απλές υποθέσεις που δεν έχουν ποτέ επαληθευθεί.

Επιπλέον, κάθε έρευνα αποδίδει καρπούς μόνο όταν έχει έναν συγκεκριμένο στόχο – όταν επιχειρείται με σκοπό να δώσει

μια απάντηση σε ένα συγκεκριμένο και καλά διατυπωμένο ερώτημα. Είναι τόσο αποδοτικότερη όσο πió ξεκάθαρα βλέπει ο ερευνητής την σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στο πρόβλημά του και την γενικότερη αντίληψή του για τον κόσμο. Όσο καλύτερα κατανοεί την σημασία του προβλήματος, μέσα στα πλαίσια της γενικής του αντίληψης, τόσο ευκολότερη θα είναι η απάντηση. Το ερώτημα λοιπόν που θέτει στον εαυτό του ο αναρχισμός, μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: «Ποιές μορφές κοινωνικής ζωής εξασφαλίζουν σε μια δεδομένη κοινωνία και, εν συνεχεία, στην ανθρωπότητα γενικότερα, την μεγαλύτερη δυνατή ζωτικότητα;». «Ποιές μορφές κοινωνικής ζωής είναι πιθανότερο να επιτρέψουν σ' αυτήν την ευτυχία να επεκταθεί και να αναπτυχθεί, τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά –δηλαδή να γίνει πió ολοκληρωμένη και πió ποικιλόμορφη;» (Από τις οποίες, ας σημειώσουμε συνοπτικά, πηγάζει ένας ορισμός της προόδου.) Η επιθυμία προώθησης της εξέλιξης προς αυτήν την κατεύθυνση, καθορίζει την επιστημονική αλλά και την κοινωνική και καλλιτεχνική δραστηριότητα του αναρχικού. Με την σειρά της, η δραστηριότητα αυτή, επειδή ακριβώς συμπίπτει με την ανάπτυξη της κοινωνίας προς αυτήν την κατεύθυνση, γίνεται πηγή αυξημένης ζωτικότητας, σθένους, αισθήματος ταύτισης με την ανθρωπότητα και τις καλύτερες ζωτικές δυνάμεις της. Γίνεται, επομένως, πηγή αυξημένης ζωτικότητας κι ευτυχίας για το άτομο.

Το αναρχικό ιδανικό και οι προγενέστερες επαναστάσεις

Ο αναρχισμός γεννήθηκε, όπως ήδη προαναφέραμε, από τις απαιτήσεις της πρακτικής ζωής.

Τον καιρό της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης του 1789-1793, ο Γκόντγουϊν είχε την ευκαιρία να δει ο ίδιος πώς η κυβερνητική εξουσία που δημιουργήθηκε κατά την διάρκεια της Επανάστασης και από την ίδια την Επανάσταση, έδρασε ως ανασταλτικός παράγων για το επαναστατικό κίνημα. Γνώριζε επί-

σης τι συνέβαινε τότε στην Αγγλία υπό την κάλυψη του Κοινοβουλίου –δήμευση δημοσίων γαιών, απαγωγές φτωχόπαιδων από πράκτορες των εργοστασίων και μεταφορά τους σε υφαντουργεία, όπου χάνονταν μαζικά. Κατάλαβε ότι μια κυβέρνηση, ακόμα και η κυβέρνηση της «Μίας και Αδιαίρετης» Ιακωβινικής Δημοκρατίας, δεν θα πραγματοποιούσε τον αναγκαίο μετασχηματισμό, ότι η ίδια η επαναστατική κυβέρνηση, από το ίδιο το γεγονός ότι αποτελεί κληδεμόνα του κράτους και των προνομίων που είναι υποχρεωμένο να προστατεύει κάθε κράτος, αποτελούσε εμπόδιο για την χειραφέτηση. Επίσης κατάλαβε ότι για να εξασφαλισθεί η επιτυχία της επανάστασης, οι άνθρωποι έπρεπε πρώτα να απαλλαγούν από την πίστη τους στον νόμο, την εξουσία, την ομοιομορφία, την τάξη, την ιδιοκτησία και τις άλλες προλήψεις που κληρονομήσαμε από το δουλικό παρελθόν μας. Έχοντας αυτόν τον σκοπό κατά νου, έγραψε την *Πολιτική Δικαιοσύνη*.

Ο θεωρητικός του αναρχισμού που διαδέχθηκε τον Γκόντγουϊν, ο Προυντόν, είχε ζήσει την Επανάσταση του 1848 και είχε δει με τα ίδια του τα μάτια τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν από την επαναστατική δημοκρατική κυβέρνηση, καθώς και την ανικανότητα του κρατικού σοσιαλισμού. Έχοντας να πές τις εντυπώσεις των γεγονότων των οποίων υπήρξε μάρτυρας, έγραψε τα εξαιρετικά έργα του *Μια Γενική Ιδέα για την Κοινωνική Επανάσταση* και *Εξομολογήσεις ενός Επαναστάτη*, στα οποία υποστήριξε με τόλμη την κατάργηση του κράτους και διακήρυξε τον αναρχισμό.

Και τέλος, η ιδέα του αναρχισμού επανεμφανίσθηκε στην Διεθνή Ένωση Εργαζομένων, μετά την επαναστατική απόπειρα της Παρισινής Κομμούνας του 1871. Πολλοί άνθρωποι απόρησαν για την πλήρη αποτυχία του Συμβουλίου της Κομμούνας και την ανικανότητά του να δράσει ως επαναστατικό όργανο –παρ' όλο που το συναποτελούσαν, σε ικανή αναλογία, εκπρόσωποι όλων των επαναστατικών τάσεων της εποχής εκείνης– και, απ' την άλλη μεριά, για την ανικανότητα του Γενικού Συμ-

βουλίου της Διεθνούς, με έδρα το Λονδίνο, και την γελοία, αν όχι επιζήμια, πρόθεσή του να κατευθύνει την παρισινή εξέγερση με διαταγές που έστειλε απ' την Αγγλία. Τα γεγονότα αυτά οδήγησαν πολλά μέλη της Διεθνούς, συμπεριλαμβανομένου και του Μπακούνιν, να αναλογισθούν τον επιζήμιο χαρακτήρα κάθε είδους εξουσίας και κυβέρνησης, ακόμη κι αν αυτή έχει εκλεγεί ελεύθερα, όπως εκείνη της Κομμούνας και της Διεθνούς Ένωσης Εργαζομένων. Λίγους μήνες αργότερα, η απόφαση που ψηφίστηκε από το ίδιο το Γενικό Συμβούλιο της Ένωσης, σε μια μυστική σύσκεψη που έγινε το 1871 στο Λονδίνο αντί του ετησίου συνεδρίου, έκανε ακόμα πιο φανερό τον κίνδυνο να υπάρξει μια κυβέρνηση μέσα στην Διεθνή. Με αυτήν την φρικτή απόφαση, αποφάσισαν να στρέψουν ολόκληρο το εργατικό κίνημα σε μιαν άλλη κατεύθυνση και να το μετατρέψουν από οικονομικό επαναστατικό κίνημα –από μια άμεση πάλη των εργατικών οργανώσεων ενάντια στον καπιταλισμό– σε ένα αιρετό κοινοβουλευτικό και πολιτικό κίνημα. Η απόφαση αυτή οδήγησε σε ανοιχτή ανταρσία τις Ομοσπονδίες Ιταλίας, Ισπανίας, Ελβετίας και, εν μέρει, του Βελγίου, ενάντια στο Γενικό Συμβούλιο του Λονδίνου, ενώ ο σύγχρονος αναρχισμός αναπτύχθηκε συνακόλουθα μέσα στα πλαίσια αυτής της εξέγερσης.

Κάθε φορά, λοιπόν, το αναρχικό κίνημα ξεπρόβαλε ανταποκρινόμενο στα διδάγματα της πραγματικής ζωής και γεννιόταν από τις πρακτικές τάσεις των γεγονότων. Έτσι, με την ώθηση που του δόθηκε, ο αναρχισμός άρχισε να επεξεργάζεται την θεωρητική και επιστημονική του βάση –επιστημονική όχι με την έννοια της υιοθέτησης μιάς ακατανόητης ορολογίας ή με την προσκόλληση στην παλαιά μεταφυσική, αλλά με την έννοια να βρει μια βάση για τις αρχές του μέσα στις φυσικές επιστήμες της εποχής, αποτελώντας έναν από τους κλάδους τους.

Συγχρόνως επεξεργαζόταν το ιδανικό του. Κανένας αγώνας δεν μπορεί να στεφθεί με επιτυχία αν δεν προσφέρει στον εαυτό του μια ξεκάθαρη και σαφή διατύπωση του σκοπού του. Καμιά καταστροφή της κυρίαρχης τάξης πραγμάτων δεν είναι δυνατή,

αν κατά τον χρόνο της ανατροπής ή του αγώνα που οδηγεί στην ανατροπή, δεν υπάρχει ζωντανή μέσα στο μυαλό η ιδέα τού τι θα αντικαταστήσει εκείνο που πρέπει να καταστραφεί. Αλλά ούτε και η θεωρητική κριτική των υφιστάμενων συνθηκών είναι δυνατή, αν εκείνος που ασκεί την κριτική, δεν έχει στον νου του μια περισσότερο ή λιγότερο συγκεκριμένη εικόνα τού τι θα αντικαταστήσει την υπάρχουσα κατάσταση. Το ιδανικό, η αντίληψη για κάτι καλύτερο, διαμορφώνεται, συνειδητά ή ασυνείδητα, μέσα στον νου οποιουδήποτε ασκεί κριτική στους κοινωνικούς θεσμούς.

Αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο για τον άνθρωπο της δράσης. Το να λέμε στους ανθρώπους «ας καταργήσουμε πρώτα τον δεσποτισμό ή τον καπιταλισμό, κι έπειτα θα συζητήσουμε τι θα βάλουμε στην θέση τους», σημαίνει απλώς ότι εξαπατάμε τον εαυτό μας και τους άλλους. Και η εξουσία δεν δημιουργείται ποτέ με αυταπάτες. Ο ίδιος ακριβώς άνθρωπος που περιφρονεί τα ιδανικά και συνεχώς τα χλευάζει, παρ' όλα αυτά, έχει κι αυτός κάποιο ιδανικό αναφορικά με το τι θα ήθελε να αντικαταστήσει αυτό στο οποίο αντιτίθεται. Ανάμεσα σε εκείνους που εργάζονται για την κατάργηση, ας πούμε, του δεσποτισμού, κάποιοι εύλογα ονειρεύονται ένα Σύνταγμα όπως εκείνο της Αγγλίας ή της Γερμανίας, ενώ άλλοι ονειρεύονται μια δημοκρατία υπό την αιγίδα της πανίσχυρης δικτατορίας του κόμματός τους ή σύμφωνα με το πρότυπο της γαλλικής αυτοκρατορίας-δημοκρατίας, ή, πάλι, μια ομοσπονδιακή δημοκρατία όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες.

Και όταν οι άνθρωποι επιτίθενται στον καπιταλισμό, έχουν πάντοτε μια ορισμένη αντίληψη, μια αφηρημένη ή συγκεκριμένη ιδέα αυτού που ελπίζουν να δουν στην θέση του: τον κρατικό καπιταλισμό, ή κάποια μορφή κρατικού κομμουνισμού, ή μια ομοσπονδία ελεύθερων κομμουνιστικών ενώσεων για την παραγωγή, την ανταλλαγή και την κατανάλωση των αγαθών.

Κατά συνέπεια, κάθε κόμμα έχει το δικό του ιδανικό για το μέλλον που του χρησιμεύει ως κριτήριο για κάθε γεγονός της

πολιτικής και οικονομικής ζωής και, συγχρόνως, ως βάση για τον καθορισμό των κατάλληλων τρόπων δράσης του. Ο αναρχισμός έχει κι αυτός συλλάβει το ιδανικό του, και αυτό ακριβώς το ιδανικό τον έχει οδηγήσει στην ανακάλυψη των δικών του άμεσων στόχων και των δικών του μεθόδων δράσης οι οποίες διαφέρουν από τις αντίστοιχες όλων των άλλων πολιτικών κομμάτων, καθώς επίσης και, ως έναν βαθμό, από εκείνες των σοσιαλιστικών κομμάτων που έχουν διατηρήσει τα παλαιά ρωμαϊκά και εκκλησιαστικά ιδανικά κυβερνητικής οργάνωσης.

Είδαμε από τα προηγούμενα ότι διάφορες ιστορικές, εθνολογικές και οικονομικές μελέτες, έχουν οδηγήσει τους αναρχικούς να οραματισθούν μια κοινωνία πολύ διαφορετική από εκείνη που θεωρείται ιδανική από τα εξουσιαστικά πολιτικά κόμματα. Οι αναρχικοί οραματίζονται μια κοινωνία στην οποία το σύνολο των αμοιβαίων σχέσεων των μελών της δεν θα ρυθμίζονται από νόμους ή κυβερνήσεις, ασχέτως του αν έχουν επιβληθεί ή εκλεγεί, αλλά από αμοιβαίες συμφωνίες ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας και από ένα σύνολο κοινωνικών εθίμων και συνηθειών που δεν απολιθώνονται απ' τον νόμο, την καθημερινότητα και τις προλήψεις, αλλά αναπτύσσονται διαρκώς και αναπροσαρμόζονται σύμφωνα με τις ολοένα αυξανόμενες απαιτήσεις μίας ελεύθερης ζωής που ωθείται από την πρόοδο της επιστήμης, τις εφευρέσεις και την σταθερή ανάπτυξη ανώτερων ιδανικών.

Όχι εξουσιαστικές αρχές, επομένως. Όχι διακυβέρνηση ανθρώπου από άνθρωπο, όχι απολίθωση και ακινησία αλλά μια συνεχής εξέλιξη, όπως αυτή που βλέπουμε στην φύση. Ελευθερία δράσης για το άτομο, ώστε ν' αναπτύξει πλήρως τα ατομικά του χαρίσματα, να εξατομικευτεί. Με άλλα λόγια, καμιά ενέργεια δεν επιβάλλεται στο άτομο με τον φόβο της τιμωρίας. Η κοινωνία απαιτεί από αυτό μόνο όσα το ίδιο αποδέχεται ελεύθερα.

Σε μια κοινωνία ίσων αυτό θα αρκούσε για να εμποδίσει τις αντικοινωνικές εκείνες πράξεις που πιθανόν να είναι επιζήμιες για άλλα άτομα και για την ίδια την κοινωνία, και να ευνοήσει την σταθερή ηθική ανάπτυξη της κοινωνίας αυτής. Αυτή είναι

η αντίληψη που αναπτύχθηκε και υποστηρίχθηκε από τους αναρχικούς.

Φυσικά, δεν έχει υπάρξει έως τώρα καμιά κοινωνία που να έχει πραγματώσει στο ακέραιο αυτές τις αρχές, παρ' όλο που η ανθρωπότητα πάντοτε προσπαθεί να επιτύχει την μερική πραγμάτωσή τους. Συνεπώς μπορούμε να πούμε ότι ο αναρχισμός είναι ένα συγκεκριμένο κοινωνικό ιδανικό και ότι το ιδανικό αυτό διαφέρει από το ιδανικό της κοινωνίας που έχει έως τώρα υποστηριχθεί από τους περισσότερους φιλοσόφους, επιστήμονες και ηγέτες πολιτικών κομμάτων, οι οποίοι αξιώνουν να κυριαρχήσουν στην ανθρωπότητα και να κυβερνήσουν τους ανθρώπους.

Πάντως, θα ήταν άδικο να χαρακτηρίσουμε μια τέτοια αντίληψη ουτοπία, διότι η λέξη ουτοπία στην καθομιλουμένη υποδηλώνει κάτι που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί.

Αν λοιπόν την χρησιμοποιήσουμε με την κοινή, τρέχουσα έννοιά της, η λέξη ουτοπία οφείλει να περιορισθεί μόνο στις αντιλήψεις εκείνες που βασίζονται απλώς σε θεωρητικούς συλλογισμούς, αναφορικά με το τι είναι επιθυμητό από την σκοπιά των συγγραφέων και όχι τι αναπτύσσεται ήδη μέσα στις ανθρώπινες ομαδοποιήσεις. Τέτοιες ήταν, λόγου χάριν, οι Ουτοπίες της Καθολικής Αυτοκρατορίας των Παπών, της Ναπολεόντειας Αυτοκρατορίας, του Μεσσιανισμού του Μίκιεβιτς κ.λπ. Όμως, δεν μπορεί να ισχύει για μια αντίληψη της κοινωνίας που βασίζεται, όπως ο αναρχισμός, σε μια ανάλυση των τάσεων μίας εξέλιξης που ήδη πραγματοποιείται στην κοινωνία και σε επαγωγικά συμπεράσματα αναφορικά με το μέλλον —εκείνων των τάσεων που αποτελούν, όπως είδαμε, επί χιλιάδες χρόνια την κύρια πηγή για την ανάπτυξη κοινωνικών εθίμων και συνηθειών, γνωστών στην επιστήμη με το όνομα εθιμικό δίκαιο, και τα οποία επιβεβαιώνονται όλο και πίο καθοριστικά στην σύγχρονη κοινωνία.

Όταν ανιχνεύουμε τις ρίζες της αναρχικής αντίληψης για την κοινωνία, διαπιστώνουμε ότι αυτή έχει μια διπλή καταγω-

γή: απ' την μια μεριά, την κριτική των ιεραρχικών οργανώσεων και των εξουσιαστικών αντιλήψεων για την κοινωνία, και, απ' την άλλη, την ανάλυση των τάσεων που εμφανίζονται στα προοδευτικά κινήματα της ανθρωπότητας του παρελθόντος και, ακόμη περισσότερο, του παρόντος.

Η ανάπτυξη των αναρχικών ιδεών

Από την πιά μακρινή εποχή, την παλαιολιθική, οι άνθρωποι θα πρέπει να είχαν αντιληφθεί τα κακά που πηγάζαν από το ν' αφήνουν κάποιους να αποκτούν προσωπική εξουσία, ακόμη κι αν ήταν οι εξυπνότεροι, οι γενναιότεροι και οι σοφότεροι. Συνεκόλουθα ανέπτυξαν στην πρωτόγονη φυλή, στην κοινότητα του χωριού, στην μεσαιωνική συντεχνία (συντεχνίες γειτονιάς, τεχνιτών, εμπόρων, κυνηγών κ.λπ.) και, τελικώς, στην ελεύθερη μεσαιωνική πόλη, τέτοιους θεσμούς που τους κατέστησαν ικανούς να αντισταθούν σε κάθε απόπειρα καταπάτησης της ζωής και της περιουσίας τους, τόσο από τους ξένους κατακτητές όσο και από τα μέλη της ίδιας τους της φυλής που προσπαθούσαν να εδραιώσουν την προσωπική τους εξουσία. Η ίδια λαϊκή τάση ήταν έκδηλη στα μαζικά θρησκευτικά κινήματα της Ευρώπης, κατά τις πρώτες φάσεις του κινήματος της Μεταρρύθμισης και των Χουσιτών και Αναβαπτιστών προδρομών του. Σε μια πολύ μεταγενέστερη περίοδο, δηλαδή το 1793, το ίδιο ρεύμα σκέψης και δράσης βρήκε την έκφρασή του στην εκπληκτικά ανεξάρτητη και ελεύθερα ομοσπονδοποιημένη δραστηριότητα των «Τομέων» του Παρισιού και όλων των μεγάλων πόλεων, καθώς και πολλών μικρών «κομμουνών» κατά την διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης. Και ακόμη αργότερα, οι εργατικές ενώσεις που αναπτύχθηκαν στην Αγγλία και την Γαλλία, παρ' όλη την ύπαρξη δρακόντειων νόμων, μόλις άρχισε να αναπτύσσεται το εργοστασιακό σύστημα, ήταν το αποτέλεσμα της ίδιας λαϊκής αντίστασης ενάντια στην αυξανόμενη εξουσία των ολίγων – των καπιταλιστών, στην προκειμένη περίπτωση.

Αυτά ήταν τα βασικά λαϊκά, αναρχικά ρεύματα που γνωρίζουμε από την Ιστορία, και είναι ολοφάνερο ότι τα κινήματα αυτά δεν μπορούσαν παρά να βρουν την έκφρασή τους στην λογοτεχνία. Και αυτό συνέβη αρχίζοντας από τον Λάο Τσε στην Κίνα και μερικούς από τους πρώτους Έλληνες φιλοσόφους (τον Αρίστιππο και τους κυνικούς, τον Ζήνωνα και κάποιους από τους στωϊκούς). Γεννημένα όμως μέσα στις μάζες κι όχι σε κάποιο εκπαιδευτικό κέντρο, τα λαϊκά αυτά κινήματα, τόσο στην επαναστατική όσο και στην βαθιά δημιουργική τους φάση, ελάχιστη συμπάθεια βρήκαν ανάμεσα στους λόγιους –πολύ λιγότερη απ' ό,τι οι εξουσιαστικές ιεραρχικές τάσεις.

Ο Γκόντγουϊν ήταν εκείνος ο οποίος το 1793 στο έργο του *Έρευνα σχετικά με την Πολιτική Δικαιοσύνη* διατύπωσε, με μια πολύ συγκεκριμένη μορφή, τις πολιτικές και οικονομικές αρχές του αναρχισμού. Δεν χρησιμοποίησε τον ίδιο τον όρο «αναρχισμός», αλλά εξέθεσε πολύ πειστικά τις αρχές του, επιτιθέμενος με σφοδρότητα κατά των νόμων, αποδεικνύοντας ότι το κράτος είναι άχρηστο και υποστηρίζοντας ότι μόνο με την κατάργηση των δικαστηρίων θα γινόταν εφικτή η πραγμάτωση της αληθινής δικαιοσύνης –το μόνο πραγματικό θεμέλιο κάθε κοινωνίας. Όσον δε αφορά την ιδιοκτησία, υποστήριξε ανοιχτά τον κομμουνισμό.

Ο Προυντόν ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε την λέξη αναρχία (στερητικό α(ν)+αρχή=άνευ αρχής=χωρίς κυβέρνηση) και υπέβαλε σε αμείλικτη κριτική τις άκαρπες προσπάθειες των ανθρώπων να προσφέρουν στον εαυτό τους μια κυβέρνηση που θα εμπόδιζε τους πλούσιους να κυριαρχήσουν πάνω στους φτωχούς και, ταυτοχρόνως, θα παρέμενε πάντα υπό τον έλεγχο των κυβερνωμένων. Οι απόπειρες που επαναλήφθηκαν στην Γαλλία από το 1793 και μετά για να της προσφέρουν ένα τέτοιο Σύνταγμα και η αποτυχία της Επανάστασης του 1848, προσέφεραν πλούσιο υλικό στην κριτική του.

Όντας εχθρός κάθε μορφής κρατικού σοσιαλισμού, τού οποίου οι κομμουνιστές εκείνης της εποχής (της τέταρτης και

πέμπτης δεκαετίας του 19ου αιώνα) δεν ήταν παρά ένα απλό παρακλάδι, ο Προυντόν σφυροκοπούσε σφοδρά κάθε τέτοια απόπειρα, ενώ, υιοθετώντας το σύστημα εργασίας βάσει επιταγών του Ρόμπερτ Όουεν –επιταγές αντίστοιχες σε ώρες εργασίας– ανέπτυξε την θεωρία του *μουτουελισμού* στον οποίο θα ήταν άχρηστη κάθε μορφή πολιτικής κυβέρνησης.

Αφού η αξία κάθε αγαθού θα υπολογιζόταν βάσει της ποσότητας εργασίας που ήταν απαραίτητη για να παραχθεί, όλες οι ανταλλαγές ανάμεσα στους παραγωγούς θα πραγματοποιούντο μέσω μιάς εθνικής τράπεζας που θα δεχόταν πληρωμές σε αποδείξεις εργασίας –ένα κεντρικό γραφείο συμψηφισμού αποδείξεων που θα εξασφάλιζε καθημερινά το ισοζύγιο των ανταλλαγών ανάμεσα στα χιλιάδες υποκαταστήματα αυτής της τράπεζας.

Οι υπηρεσίες που θα αντάλλασαν διαφορετικοί άνθρωποι, θα ήταν έτσι ισοδύναμες. Και καθώς η τράπεζα θα μπορούσε να δανείσει άτοκα το χρήμα που αντιπροσώπευαν οι εργατοεπιταγές, ενώ κάθε συνεταιρισμός θα μπορούσε να το δανεισθεί πληρώνοντας μόνο 1%, ή και λιγότερο, για να καλυφθούν τα διοικητικά έξοδα, το κεφάλαιο θα έχανε την ολέθρια δύναμή του –δεν θα μπορούσε πλέον να χρησιμοποιηθεί ως όργανο εκμετάλλευσης.

Ο Προυντόν ανέπτυξε πλήρως το σύστημα του μουτουελισμού σε συνδυασμό με τις αντικυβερνητικές και αντικρατικές ιδέες του, αλλά πρέπει να πούμε ότι το μουτουελιστικό μέρος του προγράμματός του είχε ήδη αναπτυχθεί στην Αγγλία από τον Ουίλιαμ Τόμσον (υπήρξε μουτουελιστής προτού γίνει κομμουνιστής) και τους Άγγλους οπαδούς του Τζων Γκρέυ (1825, 1831) και Τζ. Φ. Μπρέυ (1839).

Στις Ηνωμένες Πολιτείες, τον ίδιο προσανατολισμό εκπροσωπούσε ο Τζόσουα Ουώρεν ο οποίος, αφού έγινε μέλος της αιματικής του Ρόμπερτ Όουεν «Νέα Αρμονία», μετά στράφηκε κατά του κομμουνισμού, ενώ το 1827 ίδρυσε στο Σινσινάτι ένα «κατάστημα» στο οποίο αντάλλασαν τα αγαθά βάσει της αρχής

της αξίας-χρόνου παραγωγής τους και εργατοεπιταγών. Τέτοια καταστήματα υπήρχαν μέχρι το 1865 με τα ονόματα «μετοχικά καταστήματα», «μετοχικό χωριό» ή «μετοχικό σπίτι».

Οι ίδιες ιδέες της αξίας-εργασίας και της ανταλλαγής βάσει του κόστους εργασίας, υποστηρίχθηκαν στην Γερμανία, το 1843 και το 1845, από τους Μαϋσέ Χες και Καρλ Γκρην, και στην Ελβετία από τον Βίλχελμ Μαρ, ο οποίος ήταν αντίθετος προς τις εξουσιαστικές κομμουνιστικές διδασκαλίες του Βάϊτλινγκ.

Απ' την άλλη μεριά, εν αντιθέσει προς τον έντονα εξουσιαστικό κομμουνισμό του Βάϊτλινγκ, ο οποίος βρήκε έναν μεγάλο αριθμό οπαδών ανάμεσα στους εργαζόμενους της Γερμανίας, το 1845 εμφανίζεται η εργασία ενός Γερμανού χεγκελιανού, του Μαξ Στίρνερ (το πραγματικό του όνομα ήταν Γιόχαν-Κάσπαρ Σμιτ), με τίτλο *Ο Μοναδικός και το Δικό του*, την οποία προσφάτως έχει ξαναφέρει στο φως, για να το πούμε έτσι, ο Τζ.-Χ. Μακέϋ, κι έχει συζητηθεί πάρα πολύ στους αναρχικούς κύκλους ως ένα είδος маниφέστου των ατομικιστών αναρχικών.

Το έργο του Στίρνερ αποτελεί μια εξέγερση τόσο ενάντια στο κράτος όσο κι ενάντια στην νέα τυραννία που θα επιβαλλόταν στον άνθρωπο αν επικρατούσε ο εξουσιαστικός κομμουνισμός. Έτσι, ακολουθώντας έναν χεγκελιανό μεταφυσικό προσανατολισμό, ο Στίρνερ διακηρύσσει την αποκατάσταση του «Εγώ» και την υπεροχή του ατόμου –με αυτόν δε τον τρόπο καταλήγει να υποστηρίξει έναν πλήρη «α-μοραλισμό» (ανηθικότητα) και μια «Ένωση Εγωϊστών».

Ωστόσο, είναι εύκολο να δούμε –όπως έχει δείχθει περισσότερες από μια φορές από αναρχικούς συγγραφείς και πρόσφατα από τον Γάλλο καθηγητή Β. Μπας, σε μια ενδιαφέρουσα εργασία με τίτλο *Ατομικιστικός Αναρχισμός: Μαξ Στίρνερ* (1904, στα Γαλλικά)– ότι αυτό το είδος ατομικισμού, το οποίο δεν αποβλέπει στην «πλήρη ανάπτυξη» όλων των μελών της κοινωνίας αλλά μόνον εκείνων που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως τα πλέον προικισμένα, χωρίς να ενδιαφέρεται για το δικαίωμα όλων για πλήρη ανάπτυξη, αποτελεί απλώς μια μεταμφιεσμένη επι-

στροφή στο εκπαιδευτικό μονοπώλιο των ολίγων που υπάρχει σήμερα. Σημαίνει απλώς «το δικαίωμα για την πλήρη ανάπτυξη» των προνομιούχων μειοψηφιών. Αλλά καθώς τέτοια μονοπώλια δεν μπορούν να διατηρηθούν διαφορετικά, παρά μόνο υπό την προστασία μιάς μονοπωλιακής νομοθεσίας και μιάς οργανωμένης επιβολής εκ μέρους του κράτους, τα αιτήματα αυτών των ατομικιστών καταλήγουν αναγκαστικά σε μια επιστροφή στην κρατική ιδέα και στην ίδια επιβολή την οποία τόσο αμειλικτα πολέμουν οι ίδιοι. Ως εκ τούτου, η θέση τους είναι ίδια με εκείνη του Σπένσερ και όλων όσοι ανήκουν στην λεγόμενη οικονομολογική «Σχολή του Μάντσεστερ», οι οποίοι ξεκινούν επίσης με μια άγρια κριτική του κράτους για να καταλήξουν στην πλήρη αναγνώρισή του, προκειμένου να διατηρήσουν το μονοπώλιο της ιδιοκτησίας, του οποίου το κράτος αποτελεί το αναγκαίο στήριγμα.

Αυτή υπήρξε η ανάπτυξη των αναρχικών ιδεών από την Γαλλική Επανάσταση και τον Γκόντγουϊν μέχρι τον Προυντόν. Το επόμενο βήμα έγινε με την ίδρυση της μεγάλης Διεθνούς Ένωσης Εργαζομένων [Α΄ Διεθνής], η οποία τόσο μεγάλη ελπίδα ενέπνευσε στην εργατική τάξη και τόσο τρόπο στην μεσαία τάξη, την περίοδο 1868-1870, ακριβώς πριν από τον Γαλλοπρωσικό Πόλεμο.

Το ότι η Ένωση αυτή δεν ιδρύθηκε από τον Μαρξ ή από οποιαδήποτε άλλη προσωπικότητα, όπως θέλουν να μας κάνουν να πιστέψουμε οι ηρωολάτρες, είναι κάτι προφανές. Ήταν το αποτέλεσμα της συνάντησης το 1862 στο Λονδίνο, μιάς αντιπροσωπείας Γάλλων εργαζομένων που είχαν έρθει για να επισκεφθούν την 2η Διεθνή Έκθεση, με εκπροσώπους των Βρετανικών Εργατικών Συνδικάτων και ριζοσπάστες που τους υποδέχθηκαν.

Ο αναρχισμός και η ελεύθερη κομμούνα

Με τον Γαλλοπρωσικό Πόλεμο ήρθε η συντριπτική ήττα της Γαλλίας, η προσωρινή κυβέρνηση των Γαμβέττα και Θιέρ-

σου και η Παρισινή Κομμούνα, την οποία ακολούθησαν παρόμοιες απόπειρες στο Σαιντ-Ετιέν της Γαλλίας, καθώς και στην Βαρκελώνη και την Καρθαγένη της Ισπανίας. Οι λαϊκές αυτές εξεγέρσεις απέδειξαν ποιά έπρεπε να είναι το πολιτικό μέρος μιάς κοινωνικής επανάστασης. Όχι μια κοινοβουλευτική δημοκρατία, όπως είχε ειπωθεί το 1848, αλλά η ελεύθερη, ανεξάρτητη, κομμουνιστική κοινότητα.

Η ίδια η Παρισινή Κομμούνα έπασχε από ιδεολογική σύγχυση, όσον αφορά τα οικονομικά και πολιτικά μέτρα που έπρεπε να ληφθούν από την επανάσταση που κυριαρχούσε, όπως είδαμε, στην Διεθνή. Οι ιακωβίνοι αλλά και οι κοινοτιστές, δηλαδή οι συγκεντρωτικοί και οι ομοσπονδιακοί, ήταν παρόντες στην εξέγερση και αναγκαστικά ήρθαν σε σύγκρουση μεταξύ τους. Τα πλέον πολεμοχαρή στοιχεία ήταν οι ιακωβίνοι και οι μπλανκιστές, αλλά τα οικονομικά, κομμουνιστικά ιδανικά του Μπαμπέφ είχαν ήδη ξεθωριάσει ανάμεσα στους μεσοαστούς ηγέτες τους. Θεώρησαν το οικονομικό δευτερεύον πρόβλημα με το οποίο θα ασχολούντο αργότερα, μετά τον θρίαμβο της Κομμούνας – και η ιδέα αυτή επικράτησε. Αλλά η συντριπτική ήττα που ακολούθησε σύντομα και η αιματηρή εκδίκηση που πήρε η μεσαία τάξη, απέδειξαν για μια ακόμη φορά ότι ο θρίαμβος μιάς λαϊκής κομμούνας είναι ουσιαστικά αδύνατος χωρίς παράλληλο θρίαμβο του λαού στον οικονομικό τομέα.

Όσον αφορά τα Λατινικά έθνη, η Παρισινή Κομμούνα, την οποία ακολούθησαν παρόμοιες απόπειρες στην Καρθαγένη και την Βαρκελώνη, διαμόρφωσε τις ιδέες του επαναστατικού προλεταριάτου.

Αυτή είναι η μορφή που πρέπει να πάρει η κοινωνική επανάσταση: η ανεξάρτητη κομμούνα. Ας στρέφεται εναντίον της ολόκληρη η χώρα κι όλος ο κόσμος: μόλις όμως οι κάτοικοί της αποφασίσουν να κοινωνικοποιήσουν την κατανάλωση των αγαθών, την ανταλλαγή και την παραγωγή τους, θα πρέπει να τα πραγματοποιήσουν αναμεταξύ τους. Μετά απ' αυτό, θα ανακαλύψουν ότι διαθέτουν τέτοιες δυνάμεις που ποτέ δεν θα μπο-

ρούσαν να φαντασθούν ότι υπάρχουν, και θα τεθούν στην υπηρεσία ενός μεγάλου σκοπού, αν επιχειρήσουν να αναλάβουν τα ηνία της επανάστασης σε ολόκληρη την χώρα, συμπεριλαμβανομένων των πλέον υποανάπτυκτων ή ασήμαντων περιοχών της. Είναι καλύτερα να πολεμάς ανοιχτά αυτά τα προπύργια της αντίδρασης παρά να τα σέρνεις όπως σέρνουν τις βαριές αλυσίδες δεμένες στα πόδια τους οι αγωνιστές.

Και επιπλέον, κάναμε ένα ακόμη βήμα: συνειδητοποιήσαμε ότι αφού καμιά κεντρική κυβέρνηση δεν χρειαζόταν για να διευθύνει τις ανεξάρτητες κομμούνες, αφού η εθνική κυβέρνηση είχε ανατραπεί και η εθνική ενότητα είχε επιτευχθεί μέσω της ελεύθερης ομοσπονδίας, τότε μια κεντρική δημοτική κυβέρνηση καθίσταται εξ ίσου άχρηστη κι επιζήμια. Η ίδια ομοσπονδιακή αρχή θα εφαρμοζόταν και μέσα στην κομμούνα.

Η εξέγερση της Παρισινής Κομμούνας έφερε συνεπώς μαζί και την λύση ενός προβλήματος που ταλάνιζε κάθε αληθινό επαναστάτη. Η Γαλλία είχε δύο φορές επιχειρήσει να πραγματοποιήσει ένα είδος σοσιαλιστικής επανάστασης, επιβάλλοντας την μέσω μιάς κεντρικής κυβέρνησης που ήταν λίγο-πολύ διατεθειμένη να την δεχθεί: το 1793-94, όταν επιχειρήσε να καθιερώσει την *égalité de fait*, την πραγματική οικονομική ισότητα, μέσω ισχυρών ιακωβίνικων μέτρων, και το 1848, όταν προσπάθησε να επιβάλει ένα «Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Πολίτευμα». Και τις δύο φορές απέτυχε. Αλλά τώρα μια νέα λύση ξεπρόβαλε την οποία η ελεύθερη κομμούνα πρέπει να εφαρμόσει στην δική της περιοχή κι έτσι να αναπτυχθεί ένα νέο ιδανικό —ο αναρχισμός.

Συνειδητοποιήσαμε τότε ότι στην βάση της προουντοκικής «Γενικής Ιδέας της Επανάστασης στον 19ο αιώνα», βρίσκεται μια βαθύτατα πρακτική ιδέα —εκείνη του αναρχισμού. Στις Λατινικές χώρες επίσης, η σκέψη των πύο προοδευτικών ανθρώπων άρχισε να λειτουργεί προς αυτήν την κατεύθυνση. Δυστυχώς, μόνο στις Λατινικές χώρες: στην Γαλλία, την Ισπανία, την Ιταλία, στο γαλλόφωνο τμήμα της Ελβετίας και το ανατολικό τμήμα

του Βελγίου. Αντίθετα οι Γερμανοί άντλησαν από την νίκη τους επί της Γαλλίας ένα εντελώς διαφορετικό δίδαγμα και εντελώς διαφορετικά ιδανικά: την λατρεία του συγκεντρωτικού κράτους. Το εχθρικό ακόμη και απέναντι στις τάσεις για εθνική ανεξαρτησία συγκεντρωτικό κράτος, η δύναμη του συγκεντρωτισμού και μια ισχυρή κεντρική κυβέρνηση —ιδού ποιά ήταν τα διδάγματα που άντλησαν από τις νίκες της Γερμανικής Αυτοκρατορίας. Σ' αυτά τα διδάγματα προσκολλώνται ακόμη και σήμερα χωρίς να κατανοούν ότι αυτή δεν ήταν τίποτε άλλο παρά η νίκη μιάς στρατιωτικής μάζας, της καθολικής υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας των Γερμανών πάνω στο στρατολογικό σύστημα των Γάλλων και πάνω στην σαπίλα της Β' Ναπολεόντειας Αυτοκρατορίας, την οποία πλησίαζε μια επανάσταση που θα είχε ωφελήσει την ανθρωπότητα, αν δεν την ανέκοπτε η γερμανική εισβολή.

Έτσι, στις Λατινικές χώρες, τα διδάγματα από τις Κομμούνες του Παρισιού και της Καρθαγένης, έθεσαν τα θεμέλια για την ανάπτυξη του αναρχισμού. Οι δε εξουσιαστικές τάσεις του Γενικού Συμβουλίου της Διεθνούς Ένωσης Εργαζομένων, οι οποίες σύντομα αποκαλύφθηκαν και λειτούργησαν μοιραία ενάντια στην ενότητα δράσης της μεγάλης ένωσης, ενίσχυσαν ακόμη περισσότερο το αναρχικό ρεύμα σκέψης. Αυτό γιγάντωσε όταν το συμβούλιο εκείνο που διευθυνόταν από τον Μαρξ, τον Ένγκελς και μερικούς Γάλλους μπλανκιστές πρόσφυγες —όλοι ακραιφνείς ιακωβίνοι— χρησιμοποίησε την εξουσία του για να πραγματοποιήσει ένα πραξικόπημα μέσα στην Διεθνή: αντικατέστησε στο πρόγραμμα της Ένωσης την οικονομική πάλη των εργατών ενάντια στο κεφάλαιο, που μέχρι τότε αποτελούσε την πεμπτουςία της Διεθνούς, με την κοινοβουλευτική πολιτική δράση, προκαλώντας με αυτόν τον τρόπο μια ανοιχτή εξέγερση των Ομοσπονδιών Ισπανίας, Ιταλίας, Γιούρας και Ανατολικού Βελγίου, καθώς και μέσα στους κόλπους ενός τμήματος των Άγγλων διεθνιστών, ενάντια στην εξουσία της.

Ο Μπακούνιν και το κράτος

Η αναρχική τάση που αναπτυσσόταν τώρα μέσα στην Διεθνή, βρήκε στο πρόσωπο του Μιχαήλ Μπακούνιν έναν ισχυρό, προικισμένο κι εμπνευσμένο εκφραστή, ενώ γύρω απ' αυτόν και τους φίλους του από την Γιούρα, συγκεντρώθηκε ένας μικρός κύκλος ταλαντούχων Ισπανών και Ιταλών νεολαίων που ανέπτυξαν περαιτέρω τις ιδέες του. Αντλώντας βασικά από τις ευρύτερες γνώσεις του γύρω από την ιστορία και την φιλοσοφία, ο Μπακούνιν καθιέρωσε τις βασικές αρχές του σύγχρονου αναρχισμού μέσω μιάς σειράς εμπνευσμένων φυλλαδίων και επιστολών.

Η πλήρης κατάργηση του κράτους, μαζί με ολόκληρη την οργάνωση και τα ιδανικά του, ήταν το σύνθημα που διακήρυξε με τόλμη. Το κράτος υπήρξε στο παρελθόν μια ιστορική αναγκαιότητα που γεννήθηκε μέσα από την εξουσία που απέκτησαν διάφορες θρησκευτικές κάστες. Όμως, η πλήρης εξάλειψη του αποτελεί τώρα, με την σειρά της, μια ιστορική αναγκαιότητα, διότι το κράτος αντιπροσωπεύει την άρνηση της ελευθερίας και καταστρέφει ακόμη κι αυτό που επιχειρεί να κάνει χάρη της γενικής ευημερίας. Όλη η νομοθεσία που θεσπίζεται μέσα στα πλαίσια του κράτους, ακόμη κι αν προέρχεται από την λεγόμενη καθολική ψηφοφορία, πρέπει να απορριφθεί διότι πάντοτε θεσπίστηκε με γνώμονα τα συμφέροντα των προνομούχων τάξεων. Κάθε έθνος, κάθε περιοχή, κάθε κομμούνα, πρέπει να είναι απόλυτα ελεύθερα να οργανώνονται πολιτικά και οικονομικά όπως θέλουν, στο μέτρο που δεν αποτελούν κίνδυνο για τους γείτονές τους. Ο φεντεραλισμός και η αυτονομία δεν αρκούν. Είναι απλώς λέξεις οι οποίες χρησιμοποιούνται για να αποκρύψουν την κρατική εξουσία. Η πλήρης ανεξαρτησία των κομμουνών, η ελεύθερη ομοσπονδιοποίησή τους και η κοινωνική επανάσταση μέσα στις κομμούνες – αυτό ήταν, όπως απέδειξε, το ιδανικό που εμφανίζεται τώρα μπροστά στον πολιτισμό μας μέσα απ' τα βάθη του παρελθόντος. Το άτομο

κατανοεί ότι ελεύθερο πραγματικά θα είναι μόνο στον βαθμό που είναι ελεύθεροι όλοι όσοι το περιβάλλουν.

Όσον αφορά τις οικονομικές του αντιλήψεις, ο Μπακούνιν ήταν κατά βάθος κομμουνιστής, αλλά, από κοινού με τους ομοσπονδιακούς συντρόφους του στην Διεθνή και ως παραχώρηση προς τον κομμουνιστικό ανταγωνισμό που είχαν εμπνεύσει στην Γαλλία οι εξουσιαστικοί κομμουνιστές, χαρακτήριζε τον εαυτό του «κολλεκτιβιστή αναρχικό». Όμως, φυσικά, δεν ήταν «κολλεκτιβιστής» με την έννοια που ήταν ο Βιντάλ, ο Πεσκέρ ή οι σύγχρονοι οπαδοί τους, οι οποίοι απλώς αποβλέπουν στον «κρατικό καπιταλισμό». Τον εννοούσε υπό την έννοια που προαναφέραμε, τού μη καθορισμού εκ των προτέρων της μορφής της διανομής που θα πρέπει να υιοθετήσουν οι παραγωγοί στις διάφορες ομάδες τους, είτε πρόκειται για την κομμουνιστική λύση, είτε για τις εργατοεπιταγές, είτε για ίσους μισθούς, είτε για οποιαδήποτε άλλη μέθοδο. Έχοντας αυτές τις αντιλήψεις, υπήρξε ένας φλογερός κήρυκας της κοινωνικής επανάστασης, την σύντομη έλευση της οποίας οραματιζόνταν τότε όλοι οι σοσιαλιστές και την οποία προφήτεψε με πύρινα λόγια.

Το κράτος αποτελεί έναν θεσμό που αναπτύχθηκε για τον σκοπό ακριβώς της εγκαθίδρυσης μονοπωλίων για λογαριασμό των ιδιοκτητών δούλων και δουλοπαροίκων, των γαιοκτημόνων, κληρικών και λαϊκών, των βασιλιάδων, των στρατιωτικών ηγετών, των ευγενών, των εμπορικών συντεχνιών και των τοκογλύφων και τελικώς, τον 19ο αιώνα, των καπιταλιστών βιομηχάνων, τους οποίους το κράτος προμήθεψε με «χέρια» τα οποία είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν την καλλιέργεια της γης. Κατά συνέπεια, το κράτος ως θεσμός θα αχρηστευόταν – το λιγότερο που μπορούμε να πούμε – μόλις θα έπαυαν να υπάρχουν αυτά τα μονοπώλια. Η ζωή θα απλοποιηθεί όταν θα εξαφανισθεί ο μηχανισμός που δημιουργήθηκε για την εκμετάλλευση των φτωχών απ' τους πλούσιους.

Η ιδέα της ύπαρξης ανεξάρτητων κομμουνών για την περιφερειακή οργάνωση και ομοσπονδίων εργατικών συνδικάτων

για την οργάνωση των ανθρώπων σύμφωνα με τις διάφορες λειτουργίες τους, προσέφερε μια συγκεκριμένη αντίληψη μιάς κοινωνίας που αναγεννήθηκε από μια κοινωνική επανάσταση. Το μόνο που μένει είναι να προσθέσουμε στους δύο αυτούς τρόπους οργάνωσης έναν τρίτο, τον οποίο έχουμε δει να αναπτύσσεται γοργά τα τελευταία 50 χρόνια, αφ' ότου κατακτήθηκε κάποια ελευθερία προς αυτήν την κατεύθυνση: τις χιλιάδες ελεύθερες ενώσεις και σωματεία που ξεφυτρώνουν παντού για να ικανοποιήσουν κάθε πιθανή και απίθανη ανάγκη, οικονομική, μορφωτική ή υγείας· για την αλληλοπροστασία, την ιδεολογική προπαγάνδα, την τέχνη, την αναψυχή κ.λπ. Καλύπτουν όλες η μία την άλλη, όλες δε, είναι πάντοτε έτοιμες να ικανοποιήσουν τις νέες ανάγκες με νέες οργανώσεις και αναπροσαρμογές.

Ακόμη περισσότερο από αυτό, αρχίζει τώρα να γίνεται κατανοητό ότι αν οι ανθρώπινες κοινωνίες συνεχίσουν να αναπτύσσονται προς αυτήν την κατεύθυνση, η επιβολή και η τιμωρία θα πρέπει αναγκαστικά να εξαφανισθούν. Το μεγαλύτερο εμπόδιο για την διατήρηση ενός ηθικού επιπέδου στις σημερινές κοινωνίες μας είναι η έλλειψη κοινωνικής ισότητας. Χωρίς πραγματική ισότητα δεν μπορεί ποτέ να αναπτυχθεί σε παγκόσμια κλίμακα η έννοια της δικαιοσύνης, διότι η τελευταία συνεπάγεται την αναγνώριση της ισότητας, ενώ σε μια κοινωνία στην οποία οι αρχές της δικαιοσύνης δεν θα έρχονται κάθε φορά σε σύγκρουση με τις υφιστάμενες ανισότητες των δικαιωμάτων και τις δυνατότητες για ανάπτυξη, είναι μοιραίο να εξαπλωθούν και να γίνουν ένα με τις συνήθειες των ανθρώπων. Σε μια τέτοια περίπτωση, το άτομο θα ήταν ελεύθερο, με την έννοια ότι η ελευθερία του δεν θα περιοριζόταν πλέον από τον φόβο: από τον φόβο μιάς κοινωνικής ή μεταφυσικής τιμωρίας, ή από την υπακοή είτε σε άλλους ανθρώπους που θεωρούνται ανώτεροί του, είτε σε μεταφυσικές και μυστηριακές οντότητες—κάτι που οδηγεί και στις δύο περιπτώσεις στην πνευματική υποδούλωση (μία από τις μεγαλύτερες κατάρτες της ανθρωπότητας) και στην πτώση του ηθικού επιπέδου των ανθρώπων.

Ο άνθρωπος, μέσα σ' ένα ελεύθερο, βασιζόμενο στην ισότητα περιβάλλον, μπορεί ν' αφήσει τον εαυτό του να καθοδηγείται από την ίδια του την λογική (η οποία, φυσικά, θα φέρει αναγκαστικά την σφραγίδα του κοινωνικού του περιβάλλοντος) με απόλυτη εμπιστοσύνη. Επίσης, πιθανόν να πετύχει την πλήρη ανάπτυξη της ατομικότητάς του, ενώ ο «ατομικισμός» που θεωρείται τώρα από τους διανοούμενους της μεσαίας τάξης ως το μέσον για την ανάπτυξη των πλέον προικισμένων ατόμων, αποτελεί, όπως μπορεί κανείς να διαπιστώσει και ο ίδιος, το κύριο εμπόδιο γι' αυτήν την ανάπτυξη. Όχι μόνο επειδή, με μια χαμηλή παραγωγικότητα που διατηρείται σ' ένα χαμηλό επίπεδο από τον καπιταλισμό και το κράτος, τα προικισμένα άτομα, στην συντριπτική πλειοψηφία τους, δεν έχουν ούτε τον χρόνο ούτε την ευκαιρία να αναπτύξουν τα ανώτερα χαρίσματά τους, αλλά κι επειδή όσοι διαθέτουν αυτόν τον χρόνο, αναγνωρίζονται και ανταμείβονται από την σημερινή κοινωνία υπό τον όρο να μην είναι υπερβολικά «προχωρημένες» οι κριτικές τους γι' αυτήν και ιδίως να μην προβαίνουν σε πράξεις που μπορεί να οδηγήσουν στην καταστροφή της ή, έστω, σε μια σοβαρή μεταρρύθμιση. Μόνο σ' εκείνους που δεν είναι επικίνδυνοι απ' αυτήν την άποψη, σ' εκείνους που είναι απλώς «ενδιαφέροντες»—όχι όμως κι επικίνδυνοι για τους φιλισταίους— επιτρέπεται να φθάσουν σε μια ορισμένη «ανάπτυξη της ατομικότητάς τους».

Οι αναρχικοί, όπως είπαμε, θεμελιώνουν τις προβλέψεις τους για το μέλλον βάσει στοιχείων που ανακαλύφθηκαν από την παρατήρηση της ζωής στην σημερινή εποχή.

Έτσι, όταν εξετάζουμε τις τάσεις που επικράτησαν στην ζωή των πολιτισμένων κοινωνιών από τα τέλη του 18ου αιώνα, δεν μπορούμε ασφαλώς να μην δούμε πόσο ισχυρή ήταν, την εποχή εκείνη, η συγκεντρωτική και εξουσιαστική τάση μέσα στους κόλπους της μεσαίας τάξης και, συγχρόνως, ανάμεσα σ' εκείνους τους εργαζόμενους που είχαν γαλουχηθεί με τις ιδέες της μεσαίας τάξης και οι οποίοι τώρα προσπαθούν να εισχωρήσουν στις τάξεις των σημερινών εξουσιαστών και εκμεταλλευτών

τους. Όμως, ταυτοχρόνως, είναι γεγονός ότι οι αντισυγκεντρωτικές και αντιμilitarιστικές ιδέες, καθώς επίσης και οι ιδέες για μια ελεύθερη κατανόηση, ενισχύονται σήμερα ολοένα και περισσότερο τόσο ανάμεσα στους εργαζόμενους όσο κι ανάμεσα στις πλέον μορφωμένες και λίγο-πολύ πνευματικά ελεύθερες ομάδες της μεσαιάς τάξης, κυρίως στην Δυτική Ευρώπη.

Πράγματι, έχω δείξει αλλού (στα βιβλία: *Η Κατάκτηση του Ψωμιού και Αλληλοβοήθεια*) πόσο ισχυρή είναι, στην σημερινή εποχή, η τάση να συσταθούν ελεύθερα, έξω από το κράτος και τις Εκκλησίες, χιλιάδες ελεύθερες οργανώσεις για την ικανοποίηση κάθε είδους αναγκών: οικονομικών (συμφωνίες ανάμεσα σε σιδηροδρομικές εταιρείες, εργατικά συνδικάτα, ενώσεις εργοδοτών, αγροτικοί συνεταιρισμοί, εξαγωγικοί συνεταιρισμοί κ.λπ.), πολιτικών, πνευματικών, καλλιτεχνικών, μορφωτικών κ.ά. Ό,τι προηγουμένως ανήκε, χωρίς να υπάρχει ίχνος αμφιβολίας, στις λειτουργίες του κράτους ή της Εκκλησίας, τώρα υπάγεται στον χώρο της ελεύθερης οργάνωσης.

Η τάση αυτή αναπτύσσεται με εκπληκτική ταχύτητα μπροστά στα ίδια μας τα μάτια. Άρκεσε μια απελευθερωτική πνοή για να περιορίσει κάπως τις δυνάμεις της Εκκλησίας και του Κράτους στην άκορεστη τάση τους για περαιτέρω επέκταση, και να ξεφυτρώσουν ήδη κατά χιλιάδες οι εθελοντικές οργανώσεις. Επίσης, μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι κάθε νέος περιορισμός που πιθανόν να επιβληθεί στο κράτος και την εξουσία – τους δύο προαιώνιους εχθρούς της ελευθερίας – θα διευρύνει ακόμη περισσότερο την σφαίρα δράσης των ελεύθερων οργάνωσεων.

Η μελλοντική πρόοδος βρίσκεται προς αυτήν την κατεύθυνση και ο αναρχισμός ακολουθεί αυτήν ακριβώς την πορεία.

Οι οικονομικές απόψεις του αναρχισμού

Περνώντας τώρα στις οικονομικές απόψεις του αναρχισμού, θα πρέπει να διακρίνουμε τρεις διαφορετικές αντιλήψεις.

Στο μέτρο που ο σοσιαλισμός γινόταν κατανοητός με την ευρεία, γενική και πραγματική του έννοια – ως μια προσπάθεια για να καταργηθεί η εκμετάλλευση της εργασίας από το κεφάλαιο – οι αναρχικοί βάδιζαν στο πλευρό των σοσιαλιστών της εποχής εκείνης. Ωστόσο, αναγκάστηκαν να διαχωρίσουν την θέση τους από αυτούς, όταν οι σοσιαλιστές άρχισαν να υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει καμιά πιθανότητα να καταργηθεί η καπιταλιστική εκμετάλλευση μέσα στα χρονικά όρια της ζωής της γενιάς μας και ότι σ' αυτήν την φάση της οικονομικής εξέλιξης που ζούμε τώρα, θα πρέπει απλώς να μετριάσουμε την εκμετάλλευση και να επιβάλουμε στους καπιταλιστές ορισμένους νομικούς περιορισμούς.

Εν αντιθέσει προς αυτήν την τάση των σημερινών σοσιαλιστών, εμείς υποστηρίζουμε ότι ήδη τώρα, χωρίς να περιμένουμε την έλευση των νέων φάσεων και μορφών της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, θα πρέπει να εργαζόμαστε για την κατάργησή της. Θα πρέπει ήδη από τώρα να τείνουμε προς την μεταβίβαση όλων εκείνων που χρειάζονται για την παραγωγή – γη, ορυχεία, εργοστάσια, μέσα επικοινωνίας, καθώς επίσης και μέσα συντήρησης – απ' τα χέρια του μεμονωμένου καπιταλιστή σε εκείνα των κοινοτήτων των παραγωγών και των καταναλωτών.

Όσον αφορά την πολιτική οργάνωση – δηλαδή τις μορφές της κοινοπολιτείας στα πλαίσια της οποίας μπορεί να πραγματοποιηθεί μια οικονομική επανάσταση – διαφέρουμε εντελώς από όλες τις τάσεις του κρατικού σοσιαλισμού στο ότι δεν βλέπουμε στο σύστημα του κρατικού καπιταλισμού, το οποίο κηρύσσεται τώρα υπό το όνομα του κολλεκτιβισμού, μια λύση του κοινωνικού προβλήματος. Στην οργάνωση των ταχυδρομικών και τηλεγραφικών υπηρεσιών, στους κρατικούς σιδηροδρόμους και τα παρόμοια – τα οποία μας παρουσιάζουν ως παραδείγματα μιάς κοινωνίας χωρίς καπιταλιστές – δεν βλέπουμε τίποτε άλλο παρά μια νέα, πιθανώς βελτιωμένη αλλά, παρ' όλα αυτά, ανεπιθύμητη μορφή του συστήματος της μισθωτής εργασίας. Πιστεύουμε ακόμη ότι μια τέτοια λύση του κοινωνικού προβλή-

ματος θα βρισκόταν σε τόσο μεγάλη αντίθεση με τις σημερινές ελευθεριακές τάσεις της πολιτισμένης ανθρωπότητας, ώστε θα ήταν απλώς ανεφάρμοστη.

Υποστηρίζουμε ότι η κρατική οργάνωση, εφ' όσον υπήρξε η δύναμη στην οποία κατέφευγαν οι μειοψηφίες για να εδραιώσουν την εξουσία τους πάνω στις μάζες, δεν μπορεί ν' αποτελεί την δύναμη που θα χρησιμεύσει στην καταστροφή αυτών των προνομίων. Τα διδάγματα της Ιστορίας μάς λένε ότι μια νέα μορφή οικονομικής ζωής χρειάζεται πάντα μια νέα μορφή πολιτικής οργάνωσης — και μια σοσιαλιστική κοινωνία (ανεξαρτήτως του αν είναι κομμουνιστική ή κολλεκτιβιστική) δεν μπορεί να αποτελεί εξαίρεση αυτού του κανόνα. Όπως ακριβώς δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν οι Εκκλησίες για την απελευθέρωση του ανθρώπου από τις παλιές προλήψεις, και όπως ακριβώς το αίσθημα της ανθρώπινης αλληλεγγύης θα πρέπει να ανακαλύψει πέρα από τις Εκκλησίες άλλα κανάλια για να εκφραστεί, έτσι και η οικονομική και πολιτική απελευθέρωση του ανθρώπου θα πρέπει να δημιουργήσει νέες μορφές έκφρασής της στην ζωή, αντί εκείνων που έχουν καθιερωθεί από το κράτος.

Κατά συνέπεια, ο κύριος σκοπός του αναρχισμού είναι να αφυπνίσει τις δημιουργικές εκείνες δυνάμεις των εργαζόμενων λαϊκών μαζών, οι οποίες ξεπρόβαλαν σε όλες τις μεγάλες ιστορικές στιγμές για να υλοποιήσουν τις απαραίτητες αλλαγές, και οι οποίες, βοηθούμενες τώρα από την συσσωρευμένη γνώση, θα πραγματοποιήσουν την αλλαγή την οποία απαιτούν όλοι οι καλύτεροι άνθρωποι της εποχής μας.

Σε αυτό οφείλεται επίσης το ότι οι αναρχικοί αρνούνται να δεχθούν τις λειτουργίες των νομοθετών ή των υπηρετών του κράτους. Ξέρουμε ότι η κοινωνική επανάσταση δεν θα πραγματοποιηθεί με την βοήθεια νόμων. Οι νόμοι το μόνο που μπορούν να κάνουν είναι να ακολουθούν τα τετελεσμένα γεγονότα, ενώ, έστω κι αν τα ακολουθούν πραγματικά ειλικρινά — κάτι που δεν συμβαίνει συνήθως — ένας νόμος παραμένει νεκρό γράμμα στο μέτρο που δεν υπάρχουν οι ζωντανές δυνάμεις οι οποίες

χρειάζονται για να καταστήσουν τετελεσμένο γεγονός τις τάσεις που εκφράζονται μέσα στον νόμο.

Απ' την άλλη μεριά, από την εποχή της Διεθνούς Ένωσης Εργαζομένων, οι αναρχικοί συνιστούσαν πάντοτε την ενεργητική συμμετοχή σε εκείνες τις εργατικές οργανώσεις που διεξάγουν την άμεση πάλη της εργασίας κατά του κεφαλαίου και του προστάτη του, του κράτους.

Ένας τέτοιος αγώνας, λένε, επιτρέπει στον εργάτη, καλύτερα από κάθε άλλον έμμεσο τρόπο, να πετύχει κάποιες προσωρινές βελτιώσεις στις σημερινές συνθήκες εργασίας, ενώ του αποκαλύπτει το κακό που προκαλεί ο καπιταλισμός και το κράτος που τον υποστηρίζει, και αφυπνίζει τις σκέψεις του όσον αφορά την δυνατότητα να οργανωθεί η παραγωγή, η ανταλλαγή και η κατανάλωση, χωρίς την επέμβαση του καπιταλιστή και του κράτους.

Η αμοιβή της εργασίας

Οι γνώμες των αναρχικών αναφορικά με την μορφή που μπορεί να πάρει η αμοιβή της εργασίας σε μια απαλλαγμένη από τον ζυγό του κεφαλαίου και του κράτους κοινωνία, παραμένουν ακόμη διχασμένες.

Κατ' αρχάς, όλοι συμφωνούν στην απόρριψη της νέας μορφής του συστήματος της μισθωτής εργασίας που θα καθιερωνόταν αν το κράτος γινόταν ιδιοκτήτης όλων των γαιών, των ορυχείων, των εργοστασίων, των σιδηροδρόμων κ.λπ., και κεντρικός οργανωτής και διευθυντής της γεωργίας και όλης της βιομηχανίας. Αν προσθέταμε αυτές τις εξουσίες σε εκείνες που ήδη κατέχει το κράτος (φόροι, δαπάνες εθνικής άμυνας, επιδοτούμενες θρησκείες κ.λπ.), θα δημιουργούσαμε μια νέα, πολύ πιο φοβερή από την παλιά, τυραννία.

Οι περισσότεροι αναρχικοί δέχονται την κομμουνιστική λύση. Βλέπουν ότι η μόνη μορφή κομμουνισμού που θα ταίριαζε σε μια πολιτισμένη κοινωνία, είναι εκείνη που θα υπήρχε

χωρίς την συνεχή παρέμβαση της κυβέρνησης, δηλαδή η αναρχική μορφή. Επίσης αντιλαμβάνονται ότι θα ήταν αδύνατη μια μεγάλου μεγέθους αναρχική κοινωνία, εκτός αν ξεκινούσε παρέχοντας την εγγύηση σε όλα της τα μέλη για ένα ορισμένο ελάχιστο όριο ευημερίας που θα δημιουργούσαν από κοινού. Έτσι, κομμουνισμός και αναρχισμός αλληλοσυμπληρώνονται. Ωστόσο, δίπλα σ' αυτό το κύριο ρεύμα, υπάρχουν εκείνοι που βλέπουν στον αναρχισμό μιαν αναγέννηση του ατομικισμού.

Το τελευταίο αυτό ρεύμα είναι κατά την γνώμη μας ένα κατάλοιπο εκείνων των εποχών στις οποίες η δυναμικότητα της παραγωγής τροφίμων και όλων των βιομηχανικών προϊόντων, δεν είχε ακόμη φθάσει στην σημερινή της τελειότητα. Τις εποχές εκείνες πίστευαν σ' αλήθεια ότι ο κομμουνισμός ισοδυναμούσε με την γενική φτώχεια κι εξαθλίωση, κι ότι η ευημερία ήταν κάτι προσιτό μόνο σ' έναν πολύ μικρό αριθμό ανθρώπων. Αλλά αυτό το πολύ πραγματικό και εξαιρετικά σημαντικό εμπόδιο για τον κομμουνισμό, δεν υπάρχει πιά. Χάρη στην τεράστια παραγωγικότητα της ανθρώπινης εργασίας, που έχει σήμερα επιτευχθεί σε όλους τους τομείς –βιομηχανικό και αγροτικό– είναι, αντιθέτως, απολύτως βέβαιο ότι με την κομμουνιστική εργασία μπορεί να επιτευχθεί εύκολα, μέσα σε λίγα χρόνια, ένα πολύ υψηλό επίπεδο ευημερίας.

Ούτως εχόντων των πραγμάτων, οι ατομικιστές αναρχικοί υποδιαρούνται σε δύο κλάδους. Υπάρχουν, αρχικά, οι καθαροί ατομικιστές όπως ο Μαξ Στίρνερ, που πρόσφατα έχουν βρει έρεισμα στην όμορφη ποιητική φόρμα των γραπτών του Νίτσε. Αλλά ήδη αναφερθήκαμε πριν στο πόσο μεταφυσική και απομακρυσμένη από την πραγματική ζωή είναι αυτή η «αυτοεπιβεβαίωση του ατόμου», πώς στρέφεται ενάντια στο αίσθημα της ισότητας που τρέφουν οι περισσότεροι από εμάς και πώς φέρνει τους δήθεν «ατομικιστές» επικίνδυνα κοντά σε εκείνους που φαντάζονται ότι εκπροσωπούν μια «ανώτερη ράτσα» –εκείνους στους οποίους οφείλουμε την ύπαρξη του κράτους, της Εκκλησίας, της σύγχρονης νομοθεσίας, της αστυνομίας, του μιλιταρι-

σμού, του ιμπεριαλισμού και όλων των άλλων μορφών καταπίεσης.

Ο άλλος κλάδος των ατομικιστών αναρχικών περιλαμβάνει τους μουτουελιστές, με την έννοια του Προυντόν. Ωστόσο, απέναντι σ' αυτό το σύστημα πάντα θα υπάρχει η αντίρρηση ότι δεν θα μπορούσε να συμβιβασθεί με ένα σύστημα συλλογικής ιδιοκτησίας της γης και των αναγκαίων για την παραγωγή. Ο κομμουνισμός στην ιδιοκτησία της γης, των εργοστασίων κ.λπ., και ο ατομικισμός στην παραγωγή, είναι υπερβολικά αντιφατικοί για να συνυπάρχουν στην ίδια κοινωνία –για να μην μιλήσουμε για την δυσκολία υπολογισμού της αγοραστικής αξίας ή της αξίας πωλήσεως ενός προϊόντος βάσει του μέσου αναγκαίου χρόνου ή του χρόνου που πραγματικά χρειάστηκε για να παραχθεί. Το να οδηγήσουμε τους ανθρώπους να συμφωνήσουν για έναν τέτοιον υπολογισμό της εργασίας τους, θα απαιτούσε ήδη μια βαθιά διείσδυση της κομμουνιστικής αρχής στις ιδέες τους –τουλάχιστον όσον αφορά τα είδη πρώτης ανάγκης. Επιπλέον, αν μια κοινότητα καθιέρωνε, ως μια ακόμη παραχώρηση προς τον ατομικισμό, μια μεγαλύτερη αμοιβή για την ειδικευμένη εργασία ή ευκαιρίες προαγωγής σε μια ιεραρχία στελεχών, αυτό θα επανέφερε όλα τα μειονεκτήματα του σημερινού συστήματος της μισθωτής εργασίας, τα οποία αντιμάχονται τώρα οι εργάτες.

Η ίδια παρατήρηση ισχύει, ως έναν βαθμό, και για τους Αμερικανούς ατομικιστές αναρχικούς, τους οποίους στην δεκαετία του '50 εκπροσωπούσαν οι Σ.-Π. Αντριους και Γ. Γκρην, αργότερα ο Λυζάντερ Σπούνερ και σήμερα ο Μπέντζαμιν Τάκερ, ο γνωστός εκδότης της εφημερίδας *Liberty* της Ν. Υόρκης. Οι ιδέες τους είναι εν μέρει εκείνες του Προυντόν, αλλά και εν μέρει εκείνες του Χέρμπερτ Σπένσερ. Έχουν ως αφετηρία την αρχή ότι ο μόνος υποχρεωτικός νόμος για τον αναρχικό είναι να ασχολείται με τις δικές του υποθέσεις και να μην αναμειγνύεται στις υποθέσεις των άλλων, ότι κάθε άτομο, όπως και κάθε ομάδα, έχει το δικαίωμα να καταπιέζει όλη την ανθρωπότητα –

αν έχει την δύναμη για να κάνει κάτι τέτοιο, και ότι αν μόνο αυτός ο νόμος –το να ασχολείται με τις δικές σου υποθέσεις– είχε βρει μια γενική και πλήρη εφαρμογή, δεν θ' αποτελούσε κανέναν κίνδυνο, διότι τα δικαιώματα κάθε ατόμου θα περιορίζοντο από τα ίσα δικαιώματα όλων των άλλων.

Όμως, το να σκεπτόμαστε μ' αυτόν τον τρόπο, είναι κατά την γνώμη μας σαν να πληρώνουμε έναν υπερβολικό φόρο τιμής στην μεταφυσική διαλεκτική και να αγνοούμε τα γεγονότα της πραγματικής ζωής. Είναι αδύνατον να φαντασθούμε μια κοινωνία στην οποία οι υποθέσεις ενός οποιουδήποτε μέλους της δεν θα ενδιέφεραν πολλά άλλα μέλη, αν όχι όλα, πόσο μάλλον μια κοινωνία στην οποία μια διαρκής επαφή ανάμεσα στα μέλη της δεν θα ενίσχυε το ενδιαφέρον του καθενός για όλους τους άλλους, γεγονός που θα καθιστούσε αδύνατη την περίπτωση να ενεργήσουμε χωρίς να σκεφθούμε τις συνέπειες που πιθανόν να είχαν οι πράξεις μας πάνω στους άλλους.

Ιδού γιατί ο Τάκερ, όπως και ο Σπένσερ, μετά από την εξαιρετική κριτική του στο κράτος και την σθεναρή υπεράσπιση των δικαιωμάτων του ατόμου, καταλήγει να αναγνωρίσει το δικαίωμα του κράτους να υπερασπίζει τα μέλη του. Όμως ακριβώς στο ότι το κράτος ανέλαβε το καθήκον της «υπεράσπισης» των πλέον αδύναμων μελών του, οφείλεται το ότι αυτό, στην ιστορική του εξέλιξη, ανέπτυξε όλες τις επιθετικές λειτουργίες του στις οποίες τόσο θαυμάσια κριτική άσκησαν ο Σπένσερ και ο Τάκερ.

Η αντίφαση αυτή ίσως αποτελεί τον λόγο για τον οποίο ο ατομικιστικός αναρχισμός, ενώ βρίσκει οπαδούς ανάμεσα στους διανοούμενους της μεσαιας τάξης, δεν διαδίδεται ανάμεσα στους εργάτες. Θα πρέπει πάντως να ειπωθεί ότι προσφέρει μια πραγματική υπηρεσία, εμποδίζοντας τους αναρχοκομμουνιστές να προβαίνουν σε υπερβολικές παραχωρήσεις προς την παλιά ιδέα της κρατικής γραφειοκρατίας. Πόσο δύσκολο είναι να απαλλαγούμε από τις παλιές ιδέες...

Όσον αφορά τον αναρχοκομμουνισμό, είναι βέβαιο ότι η λύση αυτή κερδίζει σήμερα ολοένα και περισσότερο έδαφος

ανάμεσα σε εκείνους τους εργαζόμενους οι οποίοι προσπαθούν να αποκτήσουν μια ξεκάθαρη αντίληψη για την μελλοντική επαναστατική δράση. Τα συνδικαλιστικά κινήματα, τα οποία επιτρέπουν στους εργαζόμενους να υλοποιήσουν την αλληλεγγύη τους και να αισθανθούν την κοινότητα των συμφερόντων τους πολύ καλύτερα απ' ό,τι οποιεσδήποτε εκλογές, προετοιμάζουν τον δρόμο γι' αυτές τις αντιλήψεις. Κι αυτό είναι αρκετό για να μας κάνει να ελπίζουμε πως όταν εμφανισθεί κάποιο σοβαρό κίνημα για την χειραφέτηση της εργατικής τάξης στην Ευρώπη και την Αμερική, θα γίνουν απόπειρες, τουλάχιστον στις Λατινικές χώρες, που θα ακολουθήσουν μια αναρχοκομμουνιστική κατεύθυνση –πολύ σοβαρότερες από εκείνες που έκανε το Γαλλικό Έθνος το 1793-94.

Ο αναρχισμός και ο νόμος

Όταν μας λένε ότι ο Νόμος (με κεφάλαιο γράμμα) «είναι η αντικειμενοποίηση της Αλήθειας», ή ότι «οι αρχές που αποτελούν την βάση της ανάπτυξης του Νόμου είναι οι ίδιες με εκείνες που αποτελούν την βάση της ανάπτυξης του ανθρωπίνου πνεύματος», ή ότι «ο Νόμος και η Ηθική είναι ταυτόσημα και διαφέρουν μόνο τυπικά», αισθανόμαστε τόσο λίγο σεβασμό για τους ισχυρισμούς αυτούς όσο και ο Μεφιστοφελής στον *Φάουστ* του Γκαίτε. Γνωρίζουμε καλά ότι εκείνοι που κάνουν τέτοιες φαινομενικά βαθυστόχαστες γενικεύσεις όπως αυτές, έχουν αναλώσει πολλή σκέψη γύρω απ' αυτά τα θέματα, αλλά ακολουθούν λανθασμένο δρόμο. Έτσι βλέπουμε αυτές τις πομπώδεις προτάσεις ως απλές απόπειρες για μια ασυνείδητη γενίκευση, βασισμένη σε σαθρά θεμέλια και συσκοτισμένη ακόμη περισσότερο από λέξεις που έχουν επιλεγεί για να υπνωτίζουν τους ανθρώπους με την ασάφειά τους. Σε παλαιότερες εποχές είχαν επιχειρήσει να αποδώσουν στον Νόμο μια «θείκη καταγωγή» αργότερα, άρχισαν να αναζητούν μια μεταφυσική βάση γι' αυτόν. Σήμερα όμως μπορούμε να μελετήσουμε την ανθρωπο-

λογική του καταγωγή. Επίσης, επωφελούμενοι από τις ανακαλύψεις που έκανε η ανθρωπολογική σχολή, αναλαμβάνουμε την μελέτη των κοινωνικών εθίμων, ξεκινώντας από τα έθιμα των πρωτόγονων φυλών, και ανιχνεύουμε την καταγωγή και την ανάπτυξη των νόμων σε διαφορετικές εποχές.

Μ' αυτόν τον τρόπο, καταλήγουμε στο ήδη διατυπωμένο συμπέρασμα, ότι δηλαδή όλοι οι νόμοι έχουν διττή καταγωγή, και απ' αυτήν ακριβώς την άποψη διαφέρουν από εκείνους τους θεσμούς που καθιερώθηκαν από το έθιμο και που γενικότερα αναγνωρίζονται ως ο ηθικός κώδικας μιάς δεδομένης κοινωνίας σε μια δεδομένη εποχή. Ο νόμος επικυρώνει και αποκρυσταλλώνει αυτά τα έθιμα, αλλά κάνοντάς το αυτό, επωφελείται από το γεγονός για να εδραιώσει (ως επί το πλείστον με συγκεκριμένη μορφή) τα σπέρματα της υποδούλωσης και του ταξικού διαχωρισμού, της εξουσίας του ιερέα και του πολεμιστή, της δουλείας και διαφόρων άλλων θεσμών, χάριν των συμφερόντων της ένοπλης και επίδοξης άρχουσας μειοψηφίας. Μ' αυτόν τον τρόπο έχει τεθεί αδιόρατα ένας ζυγός πάνω στον άνθρωπο, απ' τον οποίο θα μπορούσε να απαλλαγεί μόνο μέσω συνεχών αιματηρών επαναστάσεων. Κι αυτή είναι η πορεία των πραγμάτων μέχρι αυτή την στιγμή —ακόμα και στην σύγχρονη «εργατική νομοθεσία» που, μαζί με την «προστασία της εργασίας», καθιερώνει κεκαλυμμένα την ιδέα της υποχρεωτικής κρατικής διαιτησίας σε περίπτωση απεργιών, μια τόσο πολύωρη, υποχρεωτική εργάσιμη μέρα, την λειτουργία των σιδηροδρόμων απ' τον στρατό κατά την διάρκεια απεργιών, την νομική επικύρωση της απαλλοτριώσης των χωρικών στην Ιρλανδία κ.λπ. Κι αυτό θα συνεχίζεται όσο ένα τμήμα της κοινωνίας θα εξακολουθεί να θεσπίζει νόμους για ολόκληρη την κοινωνία, ενισχύοντας έτσι την δύναμη του κράτους που αποτελεί το κύριο στήριγμα του καπιταλισμού.

Είναι σαφές, λοιπόν, το γιατί ο αναρχισμός έχει απορρίψει από την εποχή του Γκόντγουϊν κάθε γραπτό νόμο, παρ' όλο που οι αναρχικοί, περισσότερο από οποιονδήποτε νομοθέτη, αποβλέπουν στην Δικαιοσύνη, η οποία είναι ισοδύναμη με την

Ισότητα και αδύνατη χωρίς αυτήν.

Όταν λοιπόν μας λένε ότι απορρίπτοντας τον νόμο απορρίπτουμε κάθε ηθική, απαντούμε ότι η ίδια ακριβώς η διατύπωση αυτής της ένστασης μάς φαίνεται περίεργη και ακατανόητη. Μας φαίνεται τόσο περίεργη και ακατανόητη όσο θα φαινόταν σε κάθε φυσιοκράτη που ασχολείται με την μελέτη των φαινομένων της ηθικής. Απαντώντας σ' αυτήν την ένσταση, ρωτάμε: «Τι εννοείτε πραγματικά; Δεν μπορείτε να διατυπώσετε τις απόψεις σας σε μια κατανοητή γλώσσα;».

Τώρα, τι αλήθεια εννοεί ένας άνθρωπος όταν μιλά για έναν «παγκόσμιο νόμο»; Μήπως εννοεί ότι είναι έμφυτη σε όλους τους ανθρώπους η αντίληψη ότι κανείς δεν θα έπρεπε να κάνει στον άλλον ότι δεν θα ήθελε να του κάνουν, ότι θα ήταν καλύτερο ακόμη και να ανταποδώσει με καλό το κακό που του έκαναν; Αν εννοεί αυτό, έχει καλώς. Ας μελετήσουμε, λοιπόν, την καταγωγή αυτών των ηθικών ιδεών του ανθρώπου και την εξελικτική τους πορεία, επεκτείνοντας την μελέτη μας και στις προανθρώπινες εποχές. Τότε θα μπορούμε να αναλύσουμε σε ποιόν βαθμό η ιδέα της Δικαιοσύνης συνεπάγεται εκείνη της Ισότητας. Το πρόβλημα είναι πολύ σημαντικό διότι μόνον εκείνοι που θεωρούν τους άλλους ίσους, μπορούν να δεχθούν τον κανόνα «Μην κάνεις στους άλλους κάτι που δεν θα έκανες στον εαυτό σου». Ο γαιοκτήμονας και ο δουλοκτήτης, που δεν θεωρούσαν τον «δουλοπάροικο» και τον νέγρο ίσο τους, δεν αναγνώριζαν ότι ο «παγκόσμιος νόμος» μπορεί να ισχύει και για τα δύστυχα αυτά μέλη της ανθρώπινης οικογένειας. Αν λοιπόν αυτή μας η παρατήρηση είναι σωστή, θα δούμε αν υπάρχει κάποια πιθανότητα να χαρακτηί στον νου η ηθική ενώ διδάσκουμε το δόγμα της ανισότητας.

Τέλος, όπως έκανε και ο Μαρκ Γκυγιώ, θα αναλύσουμε το φαινόμενο της αυτοθυσίας. Κατόπιν, θα εξετάσουμε αυτό που ως επί το πλείστον έχει προωθήσει την ανάπτυξη των ηθικών αισθημάτων στον άνθρωπο —κατ' αρχάς, εκείνα τα οποία εκφράζονται στις εντολές που αφορούν τον γείτονά μας και, μετά, τα

άλλα αισθήματα που οδηγούν στην αυτοθυσία. Μετά δε από αυτήν την έρευνα, θα μπορέσουμε να συμπεράνουμε από την μελέτη μας ποιές ακριβώς κοινωνικές συνθήκες και ποιοί θεσμοί υπόσχονται τα καλύτερα αποτελέσματα για το μέλλον. Μήπως αυτή η ανάπτυξη προωθείται απ' την θρησκεία; Και σε ποιόν βαθμό; Μήπως προωθείται απ' την ανισότητα —οικονομική και πολιτική— κι απ' την διαίρεση σε τάξεις; Μήπως προωθείται απ' τον νόμο; Απ' την τιμωρία; Απ' τις φυλακές; Απ' τον δικαστή, τον δεσμοφύλακα, τον δήμιο;

Ας μελετήσουμε όλα αυτά με κάθε λεπτομέρεια και τότε μόνον ίσως μπορέσουμε να μιλήσουμε πάλι περί ηθικής και ηθικοποίησης μέσω νόμων, δικαστηρίων, χαφιέδων και αστυνομικών. Αλλά ας εγκαταλείψουμε καλύτερα την χρήση ηχηρών λέξεων οι οποίες το μόνο που κάνουν είναι να κρύβουν τον επιφανειακό χαρακτήρα της ημιμάθειάς μας. Η χρήση αυτών των λέξεων ήταν ίσως αναπόφευκτη στην εποχή τους —η εφαρμογή τους όμως δεν θα μπορούσε να είναι ποτέ χρήσιμη. Τώρα λοιπόν που είμαστε σε θέση να προσεγγίσουμε την μελέτη αυτών των κοινωνικών προβλημάτων με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που ο κηπουρός και ο φυσιολόγος επιδίδονται στην μελέτη των συνθηκών που ευνοούν περισσότερο την ανάπτυξη ενός φυτού, ας ακολουθήσουμε το παράδειγμά τους!

Οι οικονομικοί νόμοι

Παρομοίως, όταν κάποιοι οικονομολόγοι μάς λένε ότι «σε μια απολύτως ελεύθερη αγορά η τιμή των εμπορευμάτων υπολογίζεται βάσει της ποσότητας της κοινωνικά αναγκαίας εργασίας για την παραγωγή τους», δεν αντιμετωπίζουμε σοβαρά αυτόν τον ισχυρισμό επειδή προέρχεται από κάποιες αυθεντίες, ή επειδή πιθανόν μας φαίνεται «υπερβολικά σοσιαλιστικός». Ας πούμε ότι είναι έτσι. Αλλά δεν παρατηρείτε ότι μ' αυτήν ακριβώς την πρόταση υποστηρίζετε ότι η αξία και η αναγκαία εργασία είναι ανάλογες, όπως ακριβώς η ταχύτητα ενός σώμα-

τος που πέφτει είναι ανάλογη με τον χρόνο της πτώσης; Κατά συνέπεια, υποστηρίζετε ότι υπάρχει μια ποσοτική σχέση ανάμεσα σε αυτά τα δύο μεγέθη, μια ποσοτική σχέση όμως μπορεί να αποδειχθεί μόνο με ποσοτικές μετρήσεις. Το να περιορίζεσθε στην παρατήρηση ότι η ανταλλακτική αξία των αγαθών αυξάνει «γενικώς», όταν απαιτείται μια μεγαλύτερη δαπάνη εργασίας, και κατόπιν να ισχυρίζεσθε ότι άρα οι δύο ποσότητες είναι ανάλογες, σημαίνει ότι διαπράττετε ένα τόσο μεγάλο λάθος όσο και ο άνθρωπος που θα ισχυριζόταν ότι η ποσότητα της βροχής υπολογίζεται από την πτώση του μέσου βαρομετρικού ύψους. Αυτός που παρατήρησε για πρώτη φορά ότι, γενικώς, όταν το βαρόμετρο πέφτει, πέφτει συγχρόνως και μια μεγαλύτερη ποσότητα βροχής απ' ό,τι όταν αυτό ανεβαίνει, ή ότι υπάρχει μια ορισμένη σχέση ανάμεσα στην ταχύτητα μιάς πέτρας που πέφτει και στο ύψος από το οποίο έπεσε —είναι βέβαιο ότι έχει κάνει μια επιστημονική ανακάλυψη. Αλλά το άτομο που θα ερχόταν μετά από αυτόν και θα υποστήριζε ότι η ποσότητα της βροχής υπολογίζεται από την πτώση του μέσου βαρομετρικού ύψους, ή ότι ο χώρος μέσα από τον οποίο έχει περάσει ένα σώμα που πέφτει, είναι ανάλογος με τον χρόνο της πτώσης και υπολογίζεται από αυτόν —το άτομο αυτό, όχι μόνο θα έλεγε ανοησίες, αλλά και θα απεδείκνυε με τα ίδια του ακριβώς τα λόγια ότι η μέθοδος της επιστημονικής έρευνας τού είναι παντελώς άγνωστη και ότι το έργο του δεν είναι επιστημονικό, έστω κι αν βρίθι επιστημονικών εκφράσεων. Η έλλειψη στοιχείων σαφώς δεν αποτελεί δικαιολογία. Στην επιστήμη είναι γνωστές εκατοντάδες, αν όχι χιλιάδες, παρόμοιες σχέσεις, στις οποίες βλέπουμε την εξάρτηση ενός μεγέθους από ένα άλλο —λόγου χάριν, το «κλώστημα» ενός κανονίου εξαρτάται από την ποσότητα του μπαρουτιού με το οποίο έχει γεμιστεί, ή η ανάπτυξη ενός φυτού εξαρτάται από την ποσότητα της θερμότητας ή του φωτός που απορροφά. Όμως, κανένας επιστήμονας δεν θα τολμήσει να επιβεβαιώσει την αναλογία αυτών των μεγεθών, χωρίς να έχει ερευνησει ποσοτικά τις σχέσεις τους, ενώ ακόμη λιγότερες πιθανό-

τητες υπάρχουν να παρουσιάσει την αναλογία αυτήν ως επιστημονικό νόμο. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η εξάρτηση αυτή είναι πολύ σύνθετη, όπως συμβαίνει πράγματι με την θεωρία της αξίας. Η αναγκαία ποσότητα εργασίας και η αξία δεν είναι σε καμία περίπτωση ανάλογες.

Η ίδια παρατήρηση ισχύει σχεδόν για κάθε οικονομική θεωρία που επικρατεί σήμερα σε ορισμένους κύκλους και παρουσιάζεται με θαυμαστή αφέλεια ως αμετάβλητος νόμος. Εμείς, όχι μόνο θεωρούμε εντελώς λανθασμένους τους περισσότερους από αυτούς τους λεγόμενους νόμους, αλλά και υποστηρίζουμε ότι εκείνοι που πιστεύουν σ' αυτούς, θα πεισθούν και οι ίδιοι για το λάθος τους μόλις μπορέσουν να δουν την αναγκαιότητα επαλήθευσης των ποσοτικών συμπερασμάτων τους με την βοήθεια της ποσοτικής έρευνας.

Επιπλέον, ολόκληρη η πολιτική οικονομία μάς παρουσιάζεται υπό ένα διαφορετικό φως από εκείνο που την βλέπουν οι σύγχρονοι οικονομολόγοι, τόσο του αστικού όσο και του σοσιαλδημοκρατικού στρατοπέδου. Επειδή η επιστημονική μέθοδος (η επαγωγική μέθοδος των φυσικών επιστημών) τους είναι παντελώς άγνωστη, δεν κατορθώνουν να προσφέρουν στον εαυτό τους μια συγκεκριμένη περιγραφή του τι αποτελεί «έναν φυσικό νόμο», παρ' όλο που αρέσκονται να χρησιμοποιούν τον όρο. Δεν γνωρίζουν —ή κι αν γνωρίζουν, διαρκώς λησμονούν— ότι κάθε φυσικός νόμος έχει έναν υποθετικό χαρακτήρα. Στην πραγματικότητα, κάθε φυσικός νόμος σημαίνει πάντοτε το εξής: «Εάν επικρατούν στην φύση ορισμένες συνθήκες, θα συμβούν ορισμένα πράγματα». «Εάν μια ευθεία τέμνει μιαν άλλη, σχηματίζονται ορθές γωνίες και στις δύο πλευρές της τομής, οι συνέπειες θα είναι εκείνες κι εκείνες.» «Εάν πάνω σε δύο σώματα επενεργούν κινητήριες δυνάμεις μόνο σαν κι αυτές που υπάρχουν στο διάστημα, και δεν υπάρχει, σε μια μετρήσιμη απόσταση από αυτά, ένα τρίτο ή ένα τέταρτο σώμα που να επιδρά επάνω τους, τότε το κέντρο βάρους ενός εκάστου θα πλησιάσει το ένα το άλλο με ορισμένη ταχύτητα (Νόμος της Βαρύτητας).»

Και ούτω καθ' εξής. Σε κάθε περίπτωση υπάρχει ένα «εάν», μια υπόθεση.

Κατά συνέπεια, εξάγεται το συμπέρασμα ότι όλοι οι λεγόμενοι νόμοι και θεωρίες της πολιτικής οικονομίας δεν είναι, στην πραγματικότητα, τίποτε περισσότερο από προτάσεις που έχουν τον ακόλουθο χαρακτήρα: «Δεδομένου ότι σε μια χώρα πάντα υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων που δεν μπορούν να επιβιώσουν ούτε έναν μήνα ή έστω ένα δεκαπενθήμερο, χωρίς να πάρουν μισθό, κι ότι, ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο, αποδέχονται τις συνθήκες εργασίας που τους επιβάλλει το κράτος ή που τους προσφέρουν αυτοί τους οποίους το κράτος αναγνωρίζει ως ιδιοκτήτες γης, εργοστασίων, σιδηροδρόμων κ.λπ., τότε τα αποτελέσματα θα είναι αυτά κι αυτά».

Μέχρι σήμερα, η ακαδημαϊκή πολιτική οικονομία δεν υπήρξε τίποτε άλλο παρά μια καταγραφή των όσων συμβαίνουν υπό τις συνθήκες που μόλις αναφέραμε —χωρίς να αναφέρει ξεκάθαρα τις ίδιες τις συνθήκες. Ύστερα δε, έχοντας περιγράψει τα γεγονότα που συμβαίνουν στην κοινωνία μας υπό αυτές τις συνθήκες, μας παρουσιάζει τα γεγονότα αυτά ως άκαμπτους, αναπόδραστους, οικονομικούς νόμους. Όσον αφορά την σοσιαλιστική πολιτική οικονομία, αν και ασκεί κριτική σε ορισμένα από αυτά τα συμπεράσματα, ή τα εξηγεί αλλά κάπως διαφορετικά, δεν είναι ακόμη αρκετά πρωτότυπη ώστε να ανακαλύψει έναν δικό της δρόμο. Ακολουθεί ακόμη τα παλιά μονοπάτια και στις περισσότερες περιπτώσεις επαναλαμβάνει τα ίδια ακριβώς λάθη.

Ωστόσο, η πολιτική οικονομία θα πρέπει κατά την γνώμη μας να έχει ένα εντελώς διαφορετικό πρόβλημα στο επίκεντρο. Θα πρέπει να καταλάβει μια θέση στην επιστήμη, όσον αφορά τις ανθρώπινες κοινωνίες, παρόμοια μ' εκείνη που κατέχει η φυσιολογία σε σχέση με τα ζώα και τα φυτά. Θα πρέπει να γίνει η φυσιολογία της κοινωνίας. Θα πρέπει να αποβλέπει στην μελέτη των κοινωνικών αναγκών και των διαφόρων μέσων, τόσο αυτών που χρησιμοποιήθηκαν μέχρι τώρα, όσο κι αυτών που είναι διαθέσιμα στην σημερινή κατάσταση της επιστημονικής

γνώσης, για την ικανοποίησή τους. Θα πρέπει να προσπαθήσει να αναλύσει το μέτρο στο οποίο τα σημερινά μέσα είναι επαρκή και ικανοποιητικά, οικονομικά ή αντιοικονομικά, και κατόπιν, εφ' όσον ο τελικός σκοπός κάθε επιστήμης (όπως έχει ήδη παρατηρήσει ο Βάκων) είναι ολοφάνερα η πρόβλεψη και η πρακτική εφαρμογή των συμπερασμάτων της στις απαιτήσεις της ζωής, θα πρέπει να ασχοληθεί με την ανακάλυψη των μέσων που απαιτούνται για την ικανοποίηση αυτών των αναγκών, με την μικρότερη δυνατή δαπάνη εργασίας και την μεγαλύτερη ωφέλεια για την ανθρωπότητα γενικότερα. Ουσιαστικά, τέτοιου είδους μέσα θα είναι απλές συνέπειες της σχετικής έρευνας που προαναφέραμε –υπό την προϋπόθεση ότι η τελευταία έχει γίνει με επιστημονικό τρόπο.

Ακολουθώντας την ίδια μέθοδο, ο αναρχισμός καταλήγει στα δικά του συμπεράσματα που αφορούν τις διάφορες μορφές κοινωνίας και ιδίως το κράτος. Δεν μπορούσαν να τον ικανοποιήσουν οι σημερινοί μεταφυσικοί ισχυρισμοί, όπως οι ακόλουθοι:

«Το κράτος είναι η επιβεβαίωση της ιδέας της ύψιστης δικαιοσύνης μέσα στην κοινωνία», ή «Το κράτος είναι ο υποκινητής και το όργανο της προόδου», ή «Χωρίς το κράτος είναι αδύνατη η ύπαρξη της κοινωνίας». Ο αναρχισμός προσεγγίζει την μελέτη του κράτους με τον ίδιο τρόπο που ο φυσιοδίφης προσεγγίζει την μελέτη της κοινωνικής ζωής των μελισσών και των μυρμηγκιών ή των αποδημητικών πτηνών που γεννούν τα αυγά τους στις όχθες των λιμνών της Ανταρκτικής. Θα ήταν ανώφελο να επαναλάβουμε εδώ τα συμπεράσματα στα οποία μάς έχει οδηγήσει αυτή η μελέτη, αναφορικά με την Ιστορία των διαφόρων πολιτικών μορφών (και την επιθυμητή ή πιθανή εξέλιξή τους στο μέλλον). Εάν το έκανα, θα έπρεπε να επαναλάβω ό,τι έχει γραφτεί από τους αναρχικούς, από την εποχή του Γκόντγουϊν, και ό,τι άλλο μπορεί να βρεθεί, μαζί με όλες τις απαραίτητες εξηγήσεις, σε μια ολόκληρη σειρά από βιβλία και προσούρες.

Το μόνο που θα πω είναι ότι το κράτος αποτελεί μια μορφή κοινωνικής ζωής που έχει αναπτυχθεί στον ευρωπαϊκό μας πολιτισμό, υπό την επίδραση μιάς σειράς αιτιών, μόνο από τα τέλη του 16ου αιώνα. Πριν από τον 16ο αιώνα, το κράτος, με την ρωμαϊκή του μορφή, δεν υπήρχε, ή, πίο συγκεκριμένα, υπήρχε μόνο στο μυαλό των ιστορικών οι οποίοι ανακαλύπτουν τις ρίζες του ρωσικού δεσποτισμού στους βασιλιάδες του Ρούρικ και του γαλλικού στους βασιλιάδες της Μεροβιγγκίας.

Επιπλέον, το κράτος (κρατική δικαιοσύνη, κρατική Εκκλησία, κρατικός στρατός) και ο καπιταλισμός είναι, κατά την γνώμη μας, διαχωρίστες έννοιες. Στην Ιστορία, οι θεσμοί αυτοί αναπτύχθηκαν παράλληλα, ενισχύοντας και υποστηρίζοντας ο ένας τον άλλον. Είναι ενωμένοι, όχι λόγω μιάς απλής σύμπτωσης της σύγχρονης ανάπτυξης, αλλά με τον δεσμό αιτίας και αποτελέσματος, αποτελέσματος και αιτίας. Έτσι, το κράτος εμφανίζεται σε μας σαν μια εταιρεία για την κοινή προστασία του γαιοκτήμονα, του πολεμιστή, του δικαστή και του ιερέα, που έχει συσταθεί για να προσφέρει την δυνατότητα στον καθέναν από αυτούς να διεκδικήσει την αντίστοιχη εξουσία του πάνω στον λαό, καθώς και να εκμεταλλεύεται τους φτωχούς. Αυτή είναι η καταγωγή του κράτους, αυτή είναι η ιστορία του και αυτή είναι η σημερινή ουσία του.

Κατά συνέπεια, το να φανταζόμαστε ότι μπορεί να καταργηθεί ο καπιταλισμός, ενώ διατηρείται το κράτος, και με την βοήθεια του κράτους –ενώ το τελευταίο ιδρύθηκε για να προωθήσει την ανάπτυξη του καπιταλισμού και αυξάνεται πάντοτε, σε δύναμη και συνοχή, σε αναλογία με την αύξηση της δύναμης του καπιταλισμού– το να υιοθετήσουμε μια τέτοια αυταπάτη είναι, κατά την γνώμη μας, κάτι τόσο παράλογο, όσο το να περιμέναμε την χειραφέτηση της εργατικής τάξης από την Εκκλησία, τον τσαρισμό ή τον ιμπεριαλισμό. Βεβαίως, στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα, υπήρξαν πολλοί σοσιαλιστές που έτρεφαν τέτοια όνειρα. Όμως το να ζούμε στην ίδια ονειρική κατάσταση τώρα που ο 20ός αιώνας είναι προ των πυλών, είναι πραγ-

ματικά υπερβολικά παιδιάστικο.

Μια νέα μορφή οικονομικής οργάνωσης θα χρειασθεί αναγκαστικά μια νέα μορφή πολιτικής δομής, και ανεξαρτήτως τού αν η αλλαγή συντελεσθεί ξαφνικά, με μια επανάσταση, ή σιγά-σιγά, μέσω μιάς σταδιακής εξέλιξης, οι δύο αλλαγές, πολιτική και οικονομική, θα πρέπει να επέλθουν παράλληλα.

Κάθε βήμα προς την κατεύθυνση της οικονομικής ελευθερίας, κάθε νίκη ενάντια στον καπιταλισμό, θα είναι συγχρόνως ένα βήμα προς την πολιτική ελευθερία, προς την κατεύθυνση της απελευθέρωσης από τον κρατικό ζυγό, μέσω της ελεύθερης συμφωνίας, εδαφικής, επαγγελματικής και λειτουργικής. Και κάθε βήμα προς την κατεύθυνση της αφαίρεσης από το κράτος οποιασδήποτε εξουσίας και αρμοδιότητάς του, θα βοηθήσει τις μάζες να κερδίσουν μία ακόμα νίκη επί του καπιταλισμού.

Τα μέσα δράσης

Εφ' όσον ο αναρχισμός διαφέρει τόσο πολύ τόσο από τους ακαδημαϊκούς κοινωνιολόγους όσο κι από την σοσιαλδημοκρατική αδελφότητα, ως προς την μέθοδο έρευνας και τις βασικές αρχές του, είναι σαφές ότι αναγκαστικά θα πρέπει να διαφέρει εξ ίσου από όλους αυτούς και ως προς τα μέσα δράσης του.

Αντιλαμβανόμενοι κατ' αυτόν τον τρόπο τον νόμο, το δίκαιο και το κράτος, δεν μπορούμε να δούμε καμιά εγγύηση προόδου –πολύ δε λιγότερο μια προσέγγιση των αναγκαίων κοινωνικών αλλαγών– στην υποταγή του ατόμου στο κράτος. Επομένως, δεν μπορούμε πλέον να πούμε, όπως κάνουν οι επιπόλαιοι ερμηνευτές των κοινωνικών φαινομένων όταν απαιτούν την κρατική διεύθυνση των βιομηχανιών, ότι ο σύγχρονος καπιταλισμός γεννήθηκε μέσω «της αναρχίας της εκμετάλλευσης» και «της θεωρίας της μη παρέμβασης», τις οποίες –μας λένε– δημιούργησαν τα κράτη εφαρμόζοντας την συνταγή «αφήστε τους να κάνουν ό,τι θέλουν» («*laissez faire, laissez passer*»). Ξέρουμε

ότι αυτό δεν αληθεύει. Ενώ προσφέρει στον καπιταλιστή κάθε δυνατότητα για να συσσωρεύσει τον πλούτο του εις βάρος των απροστάτευτων εργατών, καθ' όλη την διάρκεια του 19ου αιώνα η κυβέρνηση πουθενά και ποτέ δεν προσέφερε στους εργάτες την ευκαιρία «να κάνουν ό,τι θέλουν». Το τρομερό επαναστατικό, δηλαδή το ιακωβίνικο, συμβούλιο αντιμετώπισε ως έγκλημα τις απεργίες, νομοθετώντας ως εξής: «Για τις απεργίες, για την δημιουργία κράτους εν κράτει, η ποινή είναι θάνατος!». Το 1813 κάποιοι απαγχονίστηκαν στην Αγγλία επειδή είχαν κατέλθει σε απεργία, ενώ άλλοι εξορίστηκαν το 1831 στην Αυστραλία, επειδή είχαν δημιουργήσει την Μεγάλη Επαγγελματική Ένωση (Ένωση όλων των Επαγγελματιών) του Ρόμπερτ Όουεν. Ακόμη και το 1860 καταδίκασαν ανθρώπους σε καταναγκαστικά έργα επειδή συμμετείχαν σε απεργίες, ενώ ακόμη και σήμερα καταδικάζονται εργατικά συνδικάτα για ζημιές που προκλήθηκαν κατά την περιφρούρηση απεργιών –διότι εμπόδισαν διάφορους απεργοσπάστες να εργασθούν όταν γινόταν απεργία. Τι να πει κανείς τότε για την Γαλλία, το Βέλγιο, την Ελβετία και ιδίως την Γερμανία και την Ρωσία; Περιττεύει επίσης να πούμε πως το κράτος, μέσω των φόρων, οδηγεί τους εργαζόμενους στα πρόθυρα της φτώχειας, η οποία τους υποτάσσει σωματικά και ψυχικά στην εξουσία του αφεντικού, πως ο λαός απογυμνώθηκε από τα εδάφη που του ανήκαν. Η μήπως πρέπει να θυμίσουμε στον αναγνώστη ότι ακόμη και σήμερα όλα ανεξαιρέτως τα κράτη δημιουργούν άμεσα κάθε είδους μονοπώλια –στους σιδηρόδρομους, στα τραμ, στα τηλεφωνικά δίκτυα, στις επιχειρήσεις φωταερίου, ύδρευσης, ηλεκτρισμού, στα σχολεία κ.λπ. Κοντολογίς, το σύστημα της μη παρέμβασης (*laissez faire*) δεν έχει ποτέ εφαρμοσθεί, ούτε καν για μια ώρα, από καμιά κυβέρνηση.

Και επομένως, αν οι οικονομολόγοι της μεσαίας τάξης μπορούν να βεβαιώνουν ότι εφαρμόζουν το σύστημα της μη παρέμβασης (εφ' όσον προσπαθούν να αποδείξουν ότι η φτώχεια είναι φυσικός νόμος), δεν είναι παρά όνειδος για τους σοσιαλιστές

να μιλούν έτσι στους εργάτες. Η ελευθερία αντίθεσης στην εκμετάλλευση δεν έχει έως τώρα υπάρξει ποτέ και πουθενά. Έπρεπε να κατακτηθεί παντού με την βία, σταδιακά, με αντίτιμο αμέτρητες θυσίες. Η μη παρέμβαση και, ακόμη περισσότερο από αυτήν, η άμεση υποστήριξη, βοήθεια και προστασία, δεν υπήρξαν παρά μόνο χάριν των συμφερόντων των εκμεταλλευτών. Ούτε θα μπορούσαν να είναι αλλιώς τα πράγματα. Η αποστολή της Εκκλησίας είναι να κρατά τους ανθρώπους σε πνευματική υποτέλεια. Η αποστολή του κράτους είναι να τους κρατά μισοπεθαμένους απ' την πείνα, σε οικονομική υποτέλεια.

Το κράτος δημιουργήθηκε με σκοπό ακριβώς να επιβάλλει την κυριαρχία των γαιοκτημόνων, των βιομηχάνων, των στρατιωτικών και του κλήρου πάνω στους αγρότες της επαρχίας και τους τεχνίτες των πόλεων. Οι πλούσιοι δε γνωρίζουν πολύ καλά ότι αν έπαυε να τους προστατεύει ο κρατικός μηχανισμός, θα εξαφανιζόταν αμέσως η εξουσία τους πάνω στην εργατική τάξη.

Έχουμε πει ότι ο σοσιαλισμός –όποια μορφή κι αν λάβει στην εξέλιξή του προς τον κομμουνισμό– θα πρέπει να ανακαλύψει την δική του μορφή πολιτικής οργάνωσης. Η δουλοπαροικία και η απόλυτη μοναρχία συμβάδιζαν ανέκαθεν. Η μία καθιστούσε αναγκαία την ύπαρξη της άλλης. Το ίδιο ισχύει και για την καπιταλιστική κυριαρχία, πολιτική μορφή της οποίας είναι η αντιπροσωπευτική κυβέρνηση, είτε σε μια δημοκρατία, είτε σε μια μοναρχία. Ίδου γιατί ο σοσιαλισμός δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει την αντιπροσωπευτική κυβέρνηση ως όργανο για την απελευθέρωση των εργατών, όπως ακριβώς δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει για τον ίδιο λόγο την Εκκλησία και την θεωρία της περί θεϊκού δικαιώματος, ή τον ιμπεριαλισμό και τον καισαρισμό με την θεωρία τους περί ιεραρχίας των εκτελεστικών οργάνων.

Μόλις θα εισέλθουν στην ζωή μας οι σοσιαλιστικές αρχές, θα πρέπει να επεξεργασθούμε μια νέα μορφή πολιτικής οργάνωσης. Είναι δε φανερό ότι η νέα αυτή μορφή θα πρέπει να είναι πιά λαϊκή, πιά αποκεντρωτική και να προσεγγίζει την λαϊ-

κή αυτοκυβέρνηση περισσότερο απ' ό,τι θα μπορούσε ποτέ να το κάνει μια αντιπροσωπευτική κυβέρνηση.

Έχοντας αυτήν την επίγνωση, δεν μπορούμε να δούμε μια εγγύηση προόδου στην ακόμη μεγαλύτερη υποταγή του συνόλου στο κράτος. Εμείς αναζητούμε την πρόοδο στην πληρέστερη χειραφέτηση του ατόμου από την κρατική εξουσία, στην μεγαλύτερη δυνατή ανάπτυξη της πρωτοβουλίας του ατόμου και στον περιορισμό όλων των κυβερνητικών λειτουργιών, αλλά σε καμία περίπτωση στην επέκτασή τους. Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών, κατά την γνώμη μας, συνίσταται στην κατάργηση κατ' αρχάς της κρατικής εξουσίας που έχει εδραιωθεί στην κοινωνία και προσπαθεί τώρα να επεκτείνει τις λειτουργίες της όλο και περισσότερο, και, κατά δεύτερο λόγο, στο να επιτρέψει την ευρύτερη δυνατή ανάπτυξη της αρχής της ελεύθερης συμφωνίας και να αναγνωρίσει την ανεξαρτησία όλων των ενώσεων που έχουν σχηματισθεί επιδιώκοντας συγκεκριμένους σκοπούς, εμπρικλείοντας στις ομοσπονδίες τους το σύνολο της κοινωνίας. Δεν αντιλαμβανόμαστε την κοινωνική ζωή ως κάτι ολοκληρωμένο και άκαμπτο, αλλά ως κάτι που δεν είναι ποτέ τέλειο, κάτι που πάντοτε προσπαθεί να ανακαλύψει νέες μορφές και που πάντοτε τις αλλάζει σύμφωνα με τις ανάγκες της συγκεκριμένης εποχής. Αυτή είναι η έννοια της ζωής μέσα στην φύση.

Μια τέτοια αντίληψη της ανθρώπινης προόδου κι εκείνου που θεωρούμε επιθυμητό για το μέλλον (ό,τι κατά την γνώμη μας μπορεί να επεκτείνει τα όρια της ευτυχίας), μάς οδηγεί αναπόφευκτα στην δική μας ειδική τακτική μέσα στον αγώνα. Μας παρακινεί να αγωνιστούμε για την μεγαλύτερη δυνατή ανάπτυξη της προσωπικής πρωτοβουλίας σε κάθε άτομο και κάθε ομάδα, και να εξασφαλίσουμε την ενότητα δράσης, όχι μέσω της πειθαρχίας αλλά μέσω της ενότητας των σκοπών και της αμοιβαίας εμπιστοσύνης που ποτέ δεν παύει να αναπτύσσεται όταν ένας μεγάλος αριθμός ατόμων υιοθετεί συνειδητά μια κοινή ιδέα.

Υποστηρίζουμε λοιπόν και προσπαθούμε να αποδείξουμε

ότι σε κάθε νέα οικονομική μορφή της κοινωνικής ζωής εναπόκειται να αναπτύξει την δική της νέα μορφή πολιτικών σχέσεων. Αυτό συνέβη στο παρελθόν και αυτό θα συμβεί αναμφίβολα και στο μέλλον. Ήδη εμφανίζονται παντού νέες μορφές.

Το φεουδάρχικο δικαίωμα και ο δεσποτισμός, ή, τουλάχιστον, η σχεδόν απεριόριστη εξουσία ενός τσάρου ή ενός βασιλιά, βάδιζαν πάντοτε παράλληλα μέσα στην Ιστορία. Υπήρχε αλληλεξάρτηση μεταξύ τους μέσα σ' αυτήν την εξέλιξη. Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, η καπιταλιστική κυριαρχία έχει διαμορφώσει την δική της χαρακτηριστική πολιτική τάξη—την αντιπροσωπευτική κυβέρνηση—τόσο στις αυστηρά συγκεντρωτικές μοναρχίες, όσο και στις δημοκρατίες.

Ο σοσιαλισμός, με όποια μορφή κι αν εμφανισθεί και σ' όποιον βαθμό κι αν προσεγγίσει τον αναπόφευκτο στόχο του, τον κομμουνισμό, θα πρέπει επίσης να επiléξει την δική του μορφή πολιτικής δομής. Δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει την παλαιά μορφή, όπως δεν μπορεί και να επωφεληθεί από την εκκλησιαστική ιεραρχία ή τον δεσποτισμό. Η κρατική γραφειοκρατία και ο συγκεντρωτισμός είναι τόσο ασυμβίβαστα με τον σοσιαλισμό όσο ήταν ο δεσποτισμός με την καπιταλιστική κυριαρχία. Ο σοσιαλισμός θα πρέπει να γίνει, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, πιο λαϊκός, πιο αποκεντρωτικός και λιγότερο εξαρτημένος από την έμμεση διακυβέρνηση που ασκείται μέσω εκλεγμένων αντιπροσώπων. Θα πρέπει να στηρίζεται περισσότερο στην αυτοκυβέρνηση.

Πέραν τούτου, όταν εξετάζουμε προσεκτικά την σύγχρονη ζωή της Γαλλίας, της Ισπανίας, της Αγγλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών, παρατηρούμε σ' αυτές τις χώρες την εγγενή τάση για σχηματισμό ομάδων από εντελώς ανεξάρτητες κομμούνες, πόλεις και χωριά που θα συνενώνοντο, μέσω μίας ελεύθερης ομοσπονδίας, για να ικανοποιήσουν αναρίθμητες ανάγκες και να πετύχουν ορισμένους άμεσους στόχους. Η τάση αυτή εκδηλώνεται στην πραγματικότητα με χιλιάδες απόπειρες δημιουργίας οργανωτικών μορφών, έξω από τα πλαίσια του κράτους

και εντελώς ανεξάρτητα από αυτό, καθώς επίσης και με απόπειρες για να αφαιρεθούν από το κράτος διάφορες λειτουργίες τις οποίες είχε προηγουμένως σφετερισθεί και τις οποίες, φυσικά, ποτέ δεν άσκησε όπως πρέπει. Και επίσης, ως ένα μεγάλο κοινωνικό φαινόμενο παγκόσμιας σημασίας, η τάση αυτή βρήκε έκφραση στην Παρισινή Κομμούνα του 1871 και σε μια ολόκληρη σειρά παρόμοιων εξεγέρσεων που έγιναν στην Γαλλία και την Ισπανία, ενώ στο πεδίο της σκέψης—των ιδεών που διαδίδονται στην κοινωνία—η άποψη αυτή έχει ήδη αποκτήσει την δύναμη ενός εξαιρετικά σημαντικού παράγοντα της ανθρωπίνης ιστορίας. Οι μελλοντικές επαναστάσεις στην Γαλλία και την Ισπανία θα είναι αποκεντρωτικές, όχι συγκεντρωτικές.

Από την σπουδαιότητα όλων αυτών, έχουμε πεισθεί ότι το να εργαζόμαστε υπέρ ενός συγκεντρωτικού κρατικού καπιταλισμού, θεωρώντας τον αναγκαίο, σημαίνει ότι εργαζόμαστε ενάντια στην τάση της προόδου που είναι ήδη έκδηλη. Σ' ένα τέτοιο έργο όπως αυτό, βλέπουμε μια μεγάλη παρανόηση της ιστορικής αποστολής του ίδιου του σοσιαλισμού—κάτι που αποτελεί σοβαρότατο ιστορικό λάθος και, συνεπώς, το καταπολεμάμε. Το να διαβεβαιώνουμε τους εργάτες ότι θα μπορέσουν να εγκαθιδρύσουν τον σοσιαλισμό ή, ακόμη, ότι θα κάνουν τα πρώτα βήματα στον δρόμο που οδηγεί σε αυτόν, διατηρώντας ολόκληρο τον κυβερνητικό μηχανισμό και αλλάζοντας μόνο τα πρόσωπα που τον διευθύνουν, χωρίς να επισπεύδουμε αλλά, αντιθέτως, να καθυστερούμε την ημέρα που θα αποδεσμευτεί το μυαλό των εργαζομένων για να ανακαλύψουν τις δικές τους νέες μορφές πολιτικής ζωής—αυτό, κατά την γνώμη μας, αποτελεί ένα κολλοσιαίο ιστορικό λάθος που αγγίζει τα όρια του εγκλήματος.

Τέλος, αφού εκπροσωπούμε μια επαναστατική παράταξη, προσπαθούμε να μελετήσουμε την ιστορία της καταγωγής και της εξέλιξης των επαναστάσεων του παρελθόντος. Επιδιώκουμε πρώτα απ' όλα να απαλλάξουμε την έως τώρα καταγεγραμμένη ιστορία των επαναστάσεων από την κομματική και, ως επί το πλείστον ψεύτικη, κυβερνητική απόχρωση που της έχει προσδο-

θεί. Στην έως τώρα καταγεγραμμένη ιστορία, δεν συναντάμε πουθενά τον λαό, ούτε βλέπουμε πώς άρχισαν οι επαναστάσεις. Οι στερεότυπες φράσεις αναφορικά με την απελπιστική κατάσταση του λαού πριν από τις επαναστάσεις, δεν εξηγούν πώς ξεπρόβαλε η ελπίδα για κάτι καλύτερο μέσα από αυτήν την απόγνωση – από πού προήλθε το επαναστατικό πνεύμα. Αφού λοιπόν διαβάσουμε αυτήν την ιστορία, θα την αφήσουμε κατά μέρος και θα επιστρέψουμε στις πρώτες πηγές, προσπαθώντας να μάθουμε απ' αυτές τις αιτίες που έκαναν τον λαό να εξεγερθεί, και τον πραγματικό ρόλο που έπαιξε αυτός στις επαναστάσεις, τα πλεονεκτήματα που αποκόμισε από μια επανάσταση, τις ιδέες που διέδωσε και τα λάθη τακτικής που διέπραξε.

Έτσι αντιλαμβανόμαστε την Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση εντελώς διαφορετικά απ' ό,τι την περιέγραψε ο Λουί Μπλαν, που την παρουσιάζει κυρίως σαν ένα μεγάλο πολιτικό κίνημα, κατευθυνόμενο από την Λέσχη των Ιακωβίνων. Την βλέπουμε πρώτα απ' όλα ως ένα χαοτικό λαϊκό κίνημα, με σύνθεση βασικά αγροτική. («Κάθε χωριό είχε τον Ροβεσπιέρο του», όπως είπε στον ιστορικό Σλόσερ ο Αββάς Γκρεγκουάρ, που γνώριζε καλά την λαϊκή εξέγερση.) Το κίνημα αυτό αποσκοπούσε κυρίως στην εξάλειψη κάθε ίχνους φεουδαρχικών δικαιωμάτων και των εξαγορών που είχαν επιβληθεί λόγω της κατάρτησης μερικών απ' αυτά, καθώς και στην ανάκτηση των γαιών που είχαν αφαιρεθεί με διάφορα τεχνάσματα από τις επαρχιακές κοινότητες. Και μέχρι τώρα, το αγροτικό κίνημα τα έχει καταφέρει καλά.

Στα πλαίσια, λοιπόν, αυτού του επαναστατικού αναβρασμού, του αυξημένου παλμού της ζωής και της αποδιοργάνωσης όλων των κρατικών εξουσιών, ανακαλύπτουμε, απ' την μια μεριά, να αναπτύσσεται ανάμεσα στους εργαζόμενους των πόλεων μια τάση για μια αφηρημένη σοσιαλιστική ισότητα, και τις θαυμαστές μορφές της εθελοντικής λαϊκής οργάνωσης για μια ποικιλία λειτουργιών, οικονομικών και πολιτικών, που δημιουργήθηκαν στις συνοικίες των μεγάλων πόλεων και των μικρών δήμων – ενώ, απ' την άλλη μεριά, την μεσαία τάξη να εργάζεται

σκληρά για να εδραιώσει την δική της εξουσία πάνω στα ερείπια της εξουσίας των ευγενών και των βασιλιάδων. Για να πετύχει αυτόν τον σκοπό, η μεσαία τάξη πάλεψε πεισματικά κι απεγνωσμένα ώστε να δημιουργηθεί μια ισχυρή, καθολική, συγκεντρωτική κυβέρνηση, η οποία θα διατηρούσε και θα διασφάλιζε το ιδιοκτητικό της δικαίωμα (που κερδήθηκε εν μέρει με αρπαγές πριν από την επανάσταση και κατά την διάρκειά της), παρέχοντάς της την πλήρη δυνατότητα να εκμεταλλεύεται τους φτωχούς χωρίς κανέναν νομικό περιορισμό. Μελετάμε την ανάπτυξη και την πάλη των δύο αυτών δυνάμεων και προσπαθούμε να ανακαλύψουμε τον λόγο που η μεσαία τάξη επιβλήθηκε στους ευγενείς. Βλέπουμε επίσης ότι στον κρατικό συγκεντρωτισμό, που δημιουργήθηκε από τους ιακωβίνους επαναστάτες, ο Ναπολέων βρήκε πρόσφορο έδαφος για να οικοδομήσει την αυτοκρατορία του. Η Γαλλία υποφέρει ακόμη και σήμερα από αυτήν την συγκεντρωτική εξουσία η οποία σκοτώνει το πνεύμα ολόκληρης της τοπικής ζωής, ενώ η πρώτη απόπειρα που έγινε για να την απαλλάξει από τον ζυγό της – απόπειρα που εγκαινίασε μια νέα ιστορική εποχή – έγινε μόνο το 1871 από το προλεταριάτο του Παρισιού.

Χωρίς να προχωρήσουμε εδώ σε μιαν ανάλυση άλλων επαναστατικών κινήματων, αρκεί να πούμε ότι διόλου δεν αντιλαμβανόμαστε την κοινωνική επανάσταση ως ιακωβίνικη δικτατορία – ως μεταρρύθμιση των κοινωνικών θεσμών μέσω νόμων οι οποίοι έχουν θεσπισθεί από μια συνέλευση, μια βουλή ή έναν δικτάτορα. Ποτέ δεν συμβαίνουν τέτοιες επαναστάσεις, κι αν ένα κίνημα λάμβανε αυτήν την μορφή, θα ήταν καταδικασμένο σε αναπόφευκτο θάνατο. Εμείς αντιλαμβανόμαστε την επανάσταση ως ένα ευρέως διαδεδομένο λαϊκό κίνημα, στα πλαίσια του οποίου, σε κάθε πόλη και χωριό που υπάρχει εντός της περιοχής της εξέγερσης, οι μάζες θα πρέπει να αναλάβουν οι ίδιες το καθήκον της ανοικοδόμησης της κοινωνίας – θα πρέπει να προχωρήσουν στο έργο της ανοικοδόμησης πάνω σε κομμουνιστικές βάσεις, χωρίς να περιμένουν διαταγές και κατευθύνσεις εκ

των άνω. Δηλαδή θα πρέπει πρώτα απ' όλα να οργανώσουν, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, τα μέσα για να προμηθεύσουν τρόφιμα και να χορηγήσουν στέγη σε όλους, κι έπειτα να παράξουν κάθε τι αναγκαίο για την διατροφή, ένδυση και στέγαση του καθένα.

Ίσως να μην είναι —είναι βέβαιο ότι δεν είναι— η πλειοψηφία του έθνους. Αν όμως αποτελούν μια αριθμητικά σεβαστή μειοψηφία των πόλεων και των χωριών, διεσπαρμένη σε ολόκληρη την χώρα, που αρχίζει να δημιουργεί την ζωή της πάνω στις δικές της νέες σοσιαλιστικές βάσεις, θα μπορέσουν να κατακτήσουν το δικαίωμα ν' ακολουθούν την δική τους πορεία. Είναι βέβαιο ότι θα προσελκύσουν με το μέρος τους μια μεγάλη μερίδα αγροτών, όπως συνέβη το 1793-94 στην Γαλλία.

Όσον αφορά την αντιπροσωπευτική κυβέρνηση —εκλεγμένη ή μη— είτε είναι η «δικτατορία του προλεταριάτου», είτε μια εκλεγμένη «προσωρινή κυβέρνηση», ή, ακόμη, μια ιακωβίνικη «συνέλευση», δεν εναποθέτουμε καμία ελπίδα σ' αυτήν. Γνωρίζουμε εκ των προτέρων ότι δεν θα μπορέσει να κάνει τίποτε για να πραγματοποιήσει την επανάσταση, όσο οι ίδιοι οι άνθρωποι δεν πραγματοποιούν την αλλαγή, επεξεργαζόμενοι επιτόπου τους αναγκαίους νέους θεσμούς. Είμαστε αυτής της γνώμης, όχι επειδή τρέφουμε μια προσωπική αντιπάθεια απέναντι στις κυβερνήσεις, αλλά επειδή ποτέ και πουθενά στην Ιστορία δεν βρίσκουμε ένα παράδειγμα που να αποδεικνύει ότι οι άνθρωποι που οδηγήθηκαν στην εξουσία από ένα επαναστατικό κύμα, στάθηκαν αντάξιοι των περιστάσεων.

Στο καθήκον της ανοικοδόμησης της κοινωνίας πάνω σε νέες αρχές, οι μεμονωμένοι άνθρωποι είναι βέβαιο ότι θα αποτύχουν όσο έξυπνοι και αφοσιωμένοι κι αν είναι. Γι' αυτόν τον σκοπό είναι απαραίτητο το συλλογικό πνεύμα των μαζών. Κάποιες φορές, μερικοί μεμονωμένοι άνθρωποι πιθανόν να ανακαλύψουν την νομική έκφραση για να συνοψίσουν την καταστροφή των παλαιών κοινωνικών μορφών —όταν η καταστροφή έχει ήδη αρχίσει. Στην καλύτερη περίπτωση μπορεί ίσως να

διευρύνουν την σφαίρα του έργου της ανοικοδόμησης, επεκτείνοντας ό,τι γίνεται σε ένα μόνο μέρος της χώρας, σε όλη την επικράτεια. Όμως το να επιβληθεί η ανοικοδόμηση διά νόμου, είναι κάτι τελείως αδύνατον, όπως έχει αποδείξει, μεταξύ άλλων παραδειγμάτων, ολόκληρη η ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης. Πολλές χιλιάδες νόμους που είχαν θεσπισθεί από την επαναστατική συνέλευση, εμφανίσθηκε η αντίδραση και τους πέταξε στον κάλαθο των αχρήστων πριν ακόμη τεθούν σε ισχύ.

Κατά την διάρκεια μιάς επανάστασης πάντα γεννιούνται νέες μορφές ζωής πάνω στα ερείπια των παλαιών μορφών, αλλά καμιά κυβέρνηση δεν θα μπορέσει ποτέ να ανακαλύψει την έκφρασή τους, στο μέτρο που οι μορφές αυτές δεν θα έχουν λάβει την οριστική μορφή τους μέσα στην διαδικασία του ίδιου του έργου της ανοικοδόμησης, το οποίο πρέπει να συνεχίζεται σε χιλιάδες σημεία ταυτοχρόνως. Είναι αδύνατον να νομοθετούμε για το μέλλον. Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε, είναι να προβλέψουμε σε γενικές γραμμές τις βασικές του τάσεις και να προετοιμάσουμε το έδαφος γι' αυτό.

Εξετάζοντας τα προβλήματα της επανάστασης υπό αυτό το πρίσμα, είναι προφανές ότι ο αναρχισμός δεν μπορεί να υιοθετήσει μια ευνοϊκή στάση απέναντι στο πρόγραμμα που αποβλέπει στην «κατάκτηση της εξουσίας μέσα στην σημερινή κοινωνία». Γνωρίζουμε ότι με ειρηνικά, κοινοβουλευτικά μέσα μια τέτοια κατάκτηση όπως αυτή είναι αδύνατη μέσα στα πλαίσια του σημερινού κράτους.

Η μεσαία τάξη δεν θα εγκαταλείψει την εξουσία της χωρίς πάλη. Θα αντισταθεί. Επιπλέον, στο μέτρο που οι σοσιαλιστές γίνονται μια μορφή εξουσίας μέσα στην σημερινή αστική κοινωνία και στο κράτος, ο σοσιαλισμός τους θα εξαφανισθεί. Διότι η μεσαία τάξη, που είναι πολύ πιο ισχυρή, τόσο πνευματικά όσο και αριθμητικά, από όσο παραδέχεται ο σοσιαλιστικός Τύπος, δεν θα τους αναγνωρίσει ως κυριάρχους της. Γνωρίζουμε, επίσης, ότι αν μια επανάσταση έδινε στην Γαλλία, την Αγγλία ή την Γερμανία σοσιαλιστικές κυβερνήσεις, οι κυβερνήσεις

αυτές θα ήταν εντελώς ανίσχυρες χωρίς την δράση των ίδιων των ανθρώπων, και ότι αναγκαστικά θα άρχιζαν μοιραία να ενεργούν σαν χαλινάρι πάνω στην επανάσταση.

Τελικώς, οι μελέτες μας γύρω από τα προπαρασκευαστικά στάδια όλων των επαναστάσεων, μάς οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ούτε μια επανάσταση δεν γεννήθηκε μέσα σε κοινοβούλιο ή μέσα σε οποιαδήποτε άλλη μορφή αντιπροσωπευτικής συνέλευσης. Όλες ξεκίνησαν από τον λαό. Επίσης, καμία επανάσταση δεν εμφανίστηκε πάνοπλη μέσα σε μια μέρα, γεννημένη όπως η θεά Αθηνά που ξεπήδησε μέσα απ' το κεφάλι του Δία. Είχαν όλες την περίοδο εκκόλαψής τους, κατά την διάρκεια της οποίας οι μάζες άρχιζαν σταδιακά να γίνονται τολμηρότερες, να διαποτίζονται από το επαναστατικό πνεύμα, να ελπίζουν και σιγά-σιγά να αφυπνίζονται από την προηγούμενη αδιαφορία και υποταγή τους. Η αφύπνιση δε του επαναστατικού πνεύματος έγινε πάντοτε με τέτοιον τρόπο, ώστε, αρχικώς, μερικά μεμονωμένα άτομα που είχαν συγκλονισθεί από την κυρίαρχη κατάσταση πραγμάτων στράφηκαν εναντίον της, το ένα μετά το άλλο. Πολλοί χάθηκαν —«ανώφελα», όπως θα έλεγε ο κριτικός του καναπέ. Όμως, η αδιαφορία της κοινωνίας κλονίστηκε από αυτούς τους προγόνους. Οι πλέον αδρανείς και στενοκέφαλοι άνθρωποι αναγκάστηκαν να αναρωτηθούν: «Γιατί να θυσιάζουν με τέτοιο τρόπο την ζωή τους, τόσο νέοι, έντιμοι και γεμάτοι δύναμη άνθρωποι;». Ήταν πλέον αδύνατον να παραμείνουν αδιάφοροι. Έπρεπε να πάρουν θέση υπέρ ή κατά: η σκέψη άρχισε να αφυπνίζεται. Κατόπιν, σιγά-σιγά, μικρές ομάδες άρχισαν να διαποτίζονται με το ίδιο εξεγερσιακό πνεύμα. Επίσης ξεσηκώθηκαν —ελπίζοντας ενίοτε στην τοπική επιτυχία— κάνοντας απεργίες ή μικροεξεγέρσεις ενάντια σε κάποιον κυβερνητικό εκπρόσωπο που αντιπαθούσαν, ή για να βρουν τροφή για τα πεινασμένα παιδιά τους, αλλά συχνά επίσης μην έχοντας καμιά ελπίδα επιτυχίας: απλώς επειδή οι συνθήκες είχαν γίνει ανυπόφορες. Όχι μία, ούτε δύο, ούτε δέκα, αλλά εκατό παρόμοιες εξεγέρσεις είχαν προηγηθεί και πρέπει να προηγούνται κάθε επανάστασης. Καμιά επανάσταση δεν έγινε χωρίς αυτές.

Χωρίς την απειλή που εγκυμονούσαν τέτοιες εξεγέρσεις, ούτε μια παραχώρηση δεν θα είχε γίνει από την άρχουσα τάξη. Ακόμα και η περίφημη «ειρηνική» κατάργηση της δουλοπαροικίας στην Ρωσία, την οποία συχνά αναφέρει ο Τολστόϊ ως μια ειρηνική κατάκτηση, επιβλήθηκε στην κυβέρνηση από μια σειρά αγροτικών εξεγέρσεων που άρχισαν στις αρχές της δεκαετίας του 1850, διαδόθηκαν από χρόνο σε χρόνο και, αποκτώντας ολοένα και μεγαλύτερη σημασία, κατόρθωσαν να προσλάβουν τέτοιες διαστάσεις που ήταν άγνωστες έως το 1857. Τα λόγια του Αλεξάντερ Χέρτσεν «Καλύτερα να καταργηθεί η δουλοπαροικία εκ των άνω, παρά να περιμένουμε να καταργηθεί εκ των κάτω» —που επαναλήφθηκαν από τον Αλέξανδρο Β' ενώπιον των δουλοκτητών της Μόσχας— δεν ήταν απλές λέξεις αλλά εξέφραζαν την αληθινή κατάσταση των πραγμάτων. Αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο όσον αφορά τις παραμονές κάθε επανάστασης. Εκατοντάδες επιμέρους εξεγέρσεις είχαν προηγηθεί. Ίσως δε, θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε ως γενικό κανόνα ότι ο χαρακτήρας κάθε επανάστασης καθορίζεται από τον χαρακτήρα και τον σκοπό των εξεγέρσεων που προηγήθηκαν.

Επομένως, το να περιμένουμε να έρθει μια κοινωνική επανάσταση σαν δώρο γενεθλίων, χωρίς να προηγηθεί μια ολόκληρη σειρά διαμαρτυριών εκ μέρους της ατομικής συνείδησης και χωρίς μερικές εκατοντάδες προκαταρκτικές εξεγέρσεις από τις οποίες καθορίζεται η ίδια ακριβώς η φύση της επανάστασης, είναι, το λιγότερο που μπορούμε να πούμε, παράλογο. Αλλά το να διαβεβαιώνουμε τους εργαζόμενους ότι θα απολαύσουν όλα τα πλεονεκτήματα μιάς σοσιαλιστικής επανάστασης αν περιορισθούν στην εκλογική αγκιτάτσια, και το να αντιμαχόμαστε με ορμή κάθε πράξη ατομικής εξέγερσης αλλά και όλες τις μικρότερες, προπαρασκευαστικές, μαζικές εξεγέρσεις, σημαίνει ότι γινόμαστε ένα τόσο μεγάλο εμπόδιο για την ανάπτυξη του επαναστατικού πνεύματος και κάθε προόδου, όσο ήταν και είναι η Χριστιανική Εκκλησία.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Αν και δεν θα προχωρήσουμε σε μια περαιτέρω ανάπτυξη των αρχών του αναρχισμού και του αναρχικού προγράμματος δράσης, πιστεύω ότι έχουμε πει αρκετά για να καταδειχθεί η θέση του αναρχισμού ανάμεσα στις σύγχρονες κοινωνιολογικές επιστήμες.

Ο αναρχισμός αποτελεί μια απόπειρα εφαρμογής των γενικεύσεων που αποκτήθηκαν με την βοήθεια της φυσικο-επιστημονικής μεθόδου της επαγωγής, στην μελέτη των ανθρώπινων θεσμών, και μια απόπειρα πρόβλεψης των μελλοντικών βημάτων της Ανθρωπότητας στον δρόμο που οδηγεί στην ελευθερία, την ισότητα και την αδελφότητα, με στόχο την πραγμάτωση της μεγαλύτερης δυνατής ευτυχίας για κάθε μονάδα της ανθρώπινης κοινωνίας.

Είναι το αναπόφευκτο αποτέλεσμα του φυσικο-επιστημονικού πνευματικού κινήματος που εμφανίστηκε στην καμπί του 18ου αιώνα, αναχαιτίστηκε επί μισό αιώνα από την αντίδραση που επικράτησε σε ολόκληρη την Ευρώπη μετά την Γαλλική Επανάσταση, για να επανεμφανισθεί πανίσχυρο στα τέλη του 1850. Οι ρίζες του βρίσκονται στην φυσικο-επιστημονική φιλοσοφία του αιώνα που αναφέραμε. Μπόρεσε όμως να αποκτήσει την ολοκληρωμένη επιστημονική του βάση μόνο μετά από την αφύπνιση της φυσιοκρατίας, η οποία γέννησε την φυσικο-επιστημονική μελέτη των ανθρώπινων κοινωνικών θεσμών.

Στον αναρχισμό δεν υπάρχει θέση για εκείνους τους ψευδο-επιστημονικούς νόμους με τους οποίους έπρεπε να ικανοποιηθούν οι Γερμανοί μεταφυσικοί των πρώτων 30 χρόνων του 19ου αιώνα. Ο αναρχισμός δεν αναγνωρίζει καμία άλλη μέθοδο εκτός από την φυσικο-επιστημονική, ενώ εφαρμόζει αυτήν την μέθοδο σε όλες τις λεγόμενες ανθρωπιστικές επιστήμες. Επωφελούμενος από αυτήν την μέθοδο, καθώς επίσης και από όλες τις έρευνες που έχουν γίνει πρόσφατα βάσει αυτής, ο αναρχισμός προσπαθεί να αναδιαρθρώσει όλες τις επιστήμες που αφορούν

τον άνθρωπο και να αναθεωρήσει κάθε σημερινή ιδέα περί δικαίου και δικαιοσύνης, χρησιμοποιώντας τις βάσεις που έχουν χρησιμεύσει στην αναθεώρηση όλων των φυσικών επιστημών. Έχει ως στόχο να διαμορφώσει μια επιστημονική αντίληψη για τον κόσμο που ν' αγκαλιάζει όχι μόνο ολόκληρη την φύση αλλά και τον άνθρωπο.

Αυτή η κοσμοαντίληψη καθορίζει την θέση που έχει καταλάβει ο αναρχισμός μέσα στην πρακτική ζωή. Στον αγώνα μεταξύ ατόμου και κράτους, ο αναρχισμός, όπως και οι πρόδρομοί του του 18ου αιώνα, τάσσεται στο πλευρό του ατόμου ενάντια στο κράτος, στο πλευρό της κοινωνίας ενάντια στην εξουσία που την καταπιέζει. Επιπλέον, επωφελούμενος από τα ιστορικά στοιχεία που έχει συγκεντρώσει η σύγχρονη επιστήμη, έδειξε ότι το κράτος –ανάμεσα στους οπαδούς του οποίου επικρατεί σήμερα μια τάση να επεκταθεί η σφαίρα εξουσίας του και μια τάση να περιορισθεί στην αληθινή ζωή– αποτελεί στην πραγματικότητα ένα εποικοδόμημα τόσο επιζήμιο όσο και άχρηστο, το οποίο δημιουργήθηκε συγκριτικά πρόσφατα όσον αφορά εμάς τους Ευρωπαίους. Είναι ένα εποικοδόμημα προς όφελος του καπιταλισμού –αγροτικού, βιομηχανικού και χρηματιστικού– το οποίο προκάλεσε στην Αρχαία Ιστορία την παρακμή της πολιτικά ελεύθερης Ρώμης και της Ελλάδας, καθώς και τον θάνατο όλων των άλλων δεσποτικών κέντρων του πολιτισμού της Ανατολής και της Αιγύπτου.

Η εξουσία που δημιουργήθηκε με σκοπό να ενσωματώσει τα συμφέροντα του γαιοκτήμονα, του δικαστή, του πολεμιστή και του ιερέα, και η οποία καθ' όλη την πορεία της Ιστορίας αντιτάσσεται σε κάθε απόπειρα των ανθρώπων να δημιουργήσουν για τον εαυτό τους έναν ασφαλή και ελεύθερο τρόπο ζωής, δεν μπορεί να αποτελεί όργανο χειραφέτησης, όπως δεν μπορούν να αποτελούν όργανα μιάς κοινωνικής επανάστασης η Εκκλησία και ο ιμπεριαλισμός.

Στο οικονομικό πεδίο, ο αναρχισμός έχει καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι ρίζες του σύγχρονου κακού δεν βρίσκονται

στο ότι ο καπιταλιστής ιδιοποιείται τα κέρδη ή την υπεραξία, αλλά στην ίδια ακριβώς την δυνατότητα πραγματοποίησης αυτών των κερδών τα οποία προκύπτουν μόνον επειδή εκατομμύρια άνθρωποι δεν διαθέτουν κυριολεκτικά τίποτε για να συντηρηθούν, χωρίς να πουλήσουν την εργατική τους δύναμη σε μια τιμή που καθιστά δυνατή την πραγματοποίηση κερδών και την δημιουργία «υπεραξίας».

Ο αναρχισμός, λοιπόν, θεωρεί ότι στην πολιτική οικονομία η προσοχή θα πρέπει πρώτα απ' όλα να στραφεί στην λεγόμενη «κατανάλωση», και ότι η πρώτη μέριμνα της επανάστασης θα πρέπει να είναι η αναδιοργάνωση των πραγμάτων με τέτοιον τρόπο ώστε να παρέχεται σε όλους τροφή, ένδυση και στέγη. Η «παραγωγή», απ' την άλλη μεριά, θα πρέπει να είναι έτσι προσαρμοσμένη ώστε να ικανοποιεί αυτήν την πρωταρχική, θεμελιώδη ανάγκη της κοινωνίας. Επομένως, ο αναρχισμός δεν μπορεί να δει την επερχόμενη επανάσταση σαν μια απλή αντικατάσταση των χρηματικών συμβόλων από εργατοεπιταγές, ή του σημερινού καπιταλισμού από τον κρατικό καπιταλισμό. Την βλέπει ως το πρώτο βήμα στον δρόμο που οδηγεί σε έναν κομμουνισμό χωρίς κυβέρνηση.

Το αν είναι ορθά ή όχι τα συμπεράσματα του αναρχισμού, αυτό θα το δείξουν η επιστημονική κριτική των θεμελιωδών αρχών του και η πρακτική ζωή του μέλλοντος. Ωστόσο, σε ένα πράγμα έχει απόλυτο δίκιο: στο ότι έχει συμπεριλάβει την μελέτη των κοινωνικών θεσμών στην σφαίρα των φυσικο-επιστημονικών ερευνών, έχοντας εγκαταλείψει για πάντα την μεταφυσική και χρησιμοποιώντας την μέθοδο με την οποία αναπτύχθηκαν οι σύγχρονες φυσικές επιστήμες και η σύγχρονη υλιστική φιλοσοφία. Ως εκ τούτου, μπορούν να επισημανθούν ευκολότερα τα λάθη στα οποία πιθανώς να έχει υποπέσει ο αναρχισμός κατά τις έρευνές του, αλλά και να επαληθευθούν τα συμπεράσματά του με την ίδια φυσικο-επιστημονική επαγωγική μέθοδο, με την βοήθεια της οποίας δημιουργείται κάθε επιστήμη και κάθε επιστημονική αντίληψη για τον κόσμο.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

Στόχος του συγγραφέα του παρόντος βιβλίου είναι να προσφέρει στον αναρχισμό ένα επιστημονικό έρεισμα, βάσει των μεθόδων των φυσικών επιστημών. Ως εκ τούτου, περιγράφει τις αρχές του αναρχισμού με τρόπο αυστηρά επιστημονικό, απορρίπτοντας όλα τα μεταφυσικά αποκυήματα του παρελθόντος που στοίχειωναν ακόμη την πολιτική σκέψη της εποχής του. Τα ακόλουθα λόγια του συγγραφέα αποτελούν το σημείο-κλειδί: «Ο αναρχισμός είναι μια κοσμοθεωρία που βασίζεται σε μια σφαιρική εξήγηση όλων των φαινομένων και αγκαλιάζει ολόκληρη την φύση. ... Η μέθοδος έρευνας που χρησιμοποιεί είναι εκείνη που εφαρμόζεται στις ακριβείς φυσικές επιστήμες. ... Σκοπός του είναι η δημιουργία μιάς συνθετικής φιλοσοφίας που να περιέχει, σε μια γενική διατύπωση, την κατανόηση όλων των φυσικών φαινομένων και, κατά συνέπεια, την ζωή των ανθρώπινων κοινωνιών».